Studie
CZ + ΣEN

Acta Musei Nationalis Pragae Historia 80/2026/3
DOI: 10.37520/amnph.2026.018

Pavel Máša

Od Palackého k Bráfovi. Nástupnictví v „první rodině národa“ jako soukromá a veřejná záležitost

Pavel Máša
Masarykův ústav a Archiv AV ČR
masa@mua.cas.cz

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., RVO:67985921.

From Palacký to Bráf. Succession in the ‘First Family of the Nation’ as a Private and Public Matter

Abstract: Czech political life in the second half of the 19th century was significantly influenced by a leading family, headed successively by František Palacký, František Ladislav Rieger, and Albín Bráf. These politicians represented different generations, had different personalities, and also differed in their approaches. Nevertheless, the public viewed their work as a unified whole, with these politicians complementing one another. This study attempts to illustrate the nature of the relationship among these men, the nature of their collaboration, and the private and public circumstances under which succession within this political dynasty took place. It also examines the role this family played in modern Czech history and the evolution of its public image.
Keywords: František Palacký, František Ladislav Rieger, Albín Bráf, politics, family, succession, memory, public image

Úvod

Dne 1. července roku 1912 panovala v Praze slavnostní nálada. Toho dne totiž mělo dojít k dlouho očekávanému odhalení pomníku „otce národa“ Františka Palackého na vltavském nábřeží. Ve shromáždění, které se při té příležitosti sešlo, bychom nalezli mnohé přední osobnosti českého politického a kulturního života. Scházely v něm však dvě osoby, kterým by jinak nepochybně náležela nejčestnější místa – vnučka českého historika Libuše Bráfová a její choť, v té době ministr orby předlitavské vlády, Albín Bráf. I běžný divák mohl tušit, že důvodem jejich nepřítomnosti byly Bráfovy vleklé zdravotní potíže, o kterých už nějakou dobu informoval tisk. Jen zasvěcení však věděli, že ministrův zdravotní stav byl mnohem vážnější. Přesto také oni byli překvapeni, když krátce po skončení slavnosti dorazila do Prahy zpráva, že Albín Bráf ve své vile v Roztokách právě zemřel.

Okolnost, že Bráf skonal ve chvíli, kdy byl odhalován pomník Františka Palackého, považovali současníci za nanejvýš symbolickou a upozorňovaly na ni téměř všechny noviny, které o ministrově smrti informovaly. Na stránkách tisku ale byly nacházeny také hlubší vazby mezi zesnulým politikem a někdejším „otcem národa“. Bráf, který podobně jako slavný historik pocházel z Moravy, avšak *„zdomácněl“* v Čechách,[1] byl označován za současnou *„hlavu Palackého rodiny“*[2] a za pokračovatele v díle svých příbuzných Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. Zatímco dva posledně jmenovaní pracovali na kulturním a politickém

1 Jindřiška FLAJŠHANSOVÁ, Albín Bráf. Ženské listy 1. 8. 1912, č. 8, s. 1–2, zde s. 1.
2 J. GALLAS, Albín Bráf. Přehled 5. 7. 1912, s. 690–691, zde s. 690.

„probuzení“ národa, Bráf na jejich činnost navázal a jako jeden z posledních „obrozenců“ ji dovršil tím, že usiloval o hospodářské probuzení českého lidu.[3]

Zemědělské listy v Bráfově nekrologu v tomto smyslu uvedly: *„Z trojice Palacký, Rieger, Bráf jen první byl nazván otcem národa, v pravdě si ten titul zasloužili všichni tři, protože všichni národ milovali, proň pracovali a starali se. Jejich práce tak doplňovala se navzájem, jako by již napřed byl býval zhotoven plán od Palackého k Bráfovi. Žel, že Bráfovi nebylo dopřáno pracovati tak dlouho, jako Palackému a Riegrovi, ale okolnost, že při slabém zdraví dočkal se v práci nynějšího století, je nám znamením, že s ním nám začal nový věk, věk společné, intensivní hospodářské práce a tím bohdá i vítězství.“*[4]

Víceré noviny se tak v souvislosti s Bráfovým úmrtím dotkly zajímavého fenoménu. V českém veřejném životě po několik desetiletí působila skrze osoby Palackého, Riegra a Bráfa politická „dynastie“, která svým významem i délkou trvání neměla v tuzemských poměrech obdoby.[5] Pozoruhodné přitom je, že nástupnictví v tomto případě neprobíhalo v linii otec–syn, nýbrž přecházelo z tchána na zetě. Podobně jako si Rieger vzal Palackého dceru Marii, Bráf se oženil s Riegrovou dcerou Libuší. A stejně jako byl Rieger oporou a politickým dědicem Palackého, byl také Bráf Riegrovým pomocníkem a jeho faktickým nástupcem ve vedení Národní strany.[6]

Samozřejmě zde existovaly i rozdíly mezi třemi zmíněnými muži. Palacký, Rieger a Bráf se lišili co do povahy, vyrůstali a působili v rozdílném společenském a politickém kontextu, každý z nich byl politicky a hodnotově poněkud jinak založen a hrál odlišnou úlohu ve veřejném životě. Zatímco Palacký byl především historik a tvůrce šířeji pojatých idejí a konceptů, Rieger působil jako praktický politik a věhlasný rétor, který současně vyvíjel všestrannou organizační činnost, Bráf pak vystupoval jako vědec usilující o moderní pojetí politiky založené spíše na odborných a statistických znalostech než na charismatickém vůdcovství. Právě Bráfovi se ale nepodařilo, aby po vzoru svých dvou předchůdců stanul v čele „národa“, nebo alespoň české politiky, na rozdíl od nich však dosáhl ministerského postu, a to hned dvakrát (1909, 1911–1912).

Nehledě na tyto odlišnosti, v působení Palackého, Riegra a Bráfa mohl být skutečně spatřován prvek určité politické kontinuity a tradice.[7] Tato tři jména ztělesňovala několik desetiletí českého politického života i proměny, jimiž české národní společenství v této době procházelo. Tento jev se mohl zdát ještě výraznější právě po Bráfově úmrtí, které podle všeho uzavíralo působení této „národní dynastie“. Bráfův jediný potomek, syn Václav, zemřel v roce 1908 a tři mladí synové již zesnulého Bohuše Riegra, syna „vůdce národa“, tehdy nejevili zájem o účast na veřejném životě ani o rozvíjení tradice Palackého a Riegrovy rodiny.[8] Nebyl zde tudíž žádný pokračovatel slavného rodu, jenž by mohl od Bráfa převzít symbolickou „pochodeň“ a napsat novou kapitolu nejen do rodinné historie, ale také do české politiky.

Činnosti Palackého, Riegra a Bráfa už byla v české historické vědě věnována značná pozornost, tento příspěvek se proto zaměří na doposud spíše opomíjené téma. Jeho cílem bude prozkoumat právě nástupnictví v „první rodině národa“, a to jeho soukromou, ale i veřejnou rovinu. Představitelé Palackého a Riegrova rodu totiž po dlouhou dobu skutečně zaujímali čelní postavení v českém veřej-

3 Jindřiška FLAJŠHANSOVÁ, Albín Bráf. Ženské listy 1. 8. 1912, č. 8, s. 1–2, zde s. 1.

4 Ministr orby profesor Dr. Albín Bráf. Zemědělské listy 5. 7. 1912, s. 1–2, zde s. 2.

5 Příbuzenské poměry mezi aktivními politiky nebyly v této době nijak neobvyklé, nicméně právě ve zmíněných ohledech se jeví případ Palackého rodiny jako mimořádný, viz Jiří MALÍŘ, K typu honoračního politika: neformální osobní vazby a politická kariéra v 19. století, in: Pavel Marek (ed.), Osobnost v politické straně, Olomouc 2000, s. 11–32.

6 Po Riegrově smrti stanul v čele staročeské strany jeho dlouholetý spolupracovník Karel Mattuš, reálné vedení a organizaci strany na sebe ale vzal právě Bráf, viz Martin Kučera, Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik, Český časopis historický, 1994, roč. 92, č. 4, s. 706–731, zde s. 709.

7 Např. Ministr orby dr. Bráf mrtev! Čech 2. 7. 1912, s. 1; JUDr. Albín Bráf. Obnova 12. 7. 1912, příloha, s. 1.

8 Na pasivitu svých synovců si v tomto ohledu stěžovala Libuše Bráfová, viz Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond (dále jen f.) Václav Červinka, L. Bráfová V. Červinkovi 14. 1. 1914.

ném životě a poměry v této rodině proto nemohly být ryze osobní záležitostí. Konkrétně se pokusím odpovědět na několik otázek, jejichž prostřednictvím lze tento fenomén uchopit. Předně mě bude zajímat, jaký byl osobní vztah mezi Palackým a Riegrem na jedné a Riegrem a Bráfem na druhé straně, jak vypadala jejich spolupráce a za jakých okolností k nástupnictví v rodině docházelo. Vedle toho budu sledovat, jak byl vzájemný poměr těchto tří mužů reflektován dobovou veřejností a jestli, popřípadě jak, probíhala jeho instrumentalizace v politickém životě. Nakonec se podívám také na to, jak Rieger a Bráf pečovali o památku a odkaz svého předchůdce v čele rodiny a jak sami přispívali k budování tradice svého rodu i jeho veřejného obrazu.

Výsledky bádání v těchto oblastech by mohly přispět k lepšímu poznání každodenního fungování i zázemí „první rodiny národa" a tím i důvodů, pro něž si její členové dokázali tak dlouho uchovat výrazný vliv na veřejné dění. Dále tak bude možné pochopit, co znamenala příslušnost k tomuto rodu pro jeho představitele, jejich působení i veřejný obraz a jaká pozitiva a negativa s sebou tento symbolický kapitál nesl. V neposlední řadě by studie mohla osvětlit pozici Palackého, Riegrovy a Bráfovy dynastie ve veřejném prostoru a ukázat, jak spolu bylo propojeno nástupnictví v této rodině s vedením národa a nakolik byl tento princip akceptován ze strany české veřejnosti a politické reprezentace.

Při takto pojatém výzkumu se lze do určité míry opřít o dosavadní literaturu. Existuje několik životopisů Palackého[9] a Riegra,[10] oproti tomu Bráf na svoji moderní biografii teprve čeká.[11] Autoři těchto děl se samozřejmě museli dotknout rovněž vztahů a spolupráce mezi Palackým, Riegrem a Bráfem, ovšem většinou se tak stalo pouze skrze dílčí poznámky a tomuto tématu nebyla věnována systematická pozornost. Málokdy byly v tomto případě využity také původní archivní prameny. Nejdále v tomto směru dospěl Jiří Štaif, který ve svém životopisu Palackého přinesl zajímavé poznámky k jeho součinnosti s Riegrem, ale také se zamyslel nad tím, jak na Palackého ideje navazoval Bráf svým hospodářským programem.[12]

Nepřekvapí proto, že doposud nejzajímavější příspěvek věnovaný vzájemnému poměru tří předních staročeských politiků představuje několik studií, jejichž autorem je právě Jiří Štaif.[13] V těchto textech však není pozornost věnována primárně osobnímu vztahu Palackého, Riegra a Bráfa, jejich rod je zde využit jako určitý modelový případ, na němž lze sledovat, jak vznikaly a v čase se proměňovaly české elity a jejich postoj k národní identitě nebo možnostem řešení české otázky v Rakousku. Pro lepší pochopení podobností a rozdílů mezi Palackým, Riegrem a Bráfem jsou tyto texty nezbytné. Vycházet budu rovněž ze studie Luboše Velka o soupeření mezi Riegrem a Janem Stanislavem Skrejšovským, v níž je tematizován rovněž Palackého vztah k Riegrovi i otázka nástupnictví v čele národa jako taková,[14] a ze své dřívější práce o F. L. Riegrovi, v níž jsem se na několika místech dotkl právě vztahu Palackého a Riegra, jejich vzájemné spolupráce nebo toho, jak Rieger pečoval o odkaz svého tchána.[15]

9 Václav CHALOUPECKÝ, Fr. Palacký, Praha 1912; Jiří KOŘALKA, František Palacký (1798–1876). Životopis, Praha 1998; Jiří ŠTAIF, František Palacký. Život, dílo, mýtus, Praha 2009.

10 Hugo TRAUB, Fr. L. Rieger, Praha [1923]; Robert SAK, Rieger. Konzervativec nebo liberál, Praha 2003.

11 Stručný Bráfův životopis napsal a v rámci edice jeho spisů uveřejnil Josef GRUBER, Dr. Albín Bráf, život a dílo, in: Albín Bráf, Život a dílo, díl V, Výbor statí z politiky a samosprávy, Praha 1924, s. 211–265. Jako určitá náhrada moderního životopisu může sloužit sborník příspěvků věnovaných Bráfovi a jeho činnosti, viz Antonie DOLEŽALOVÁ (ed.), Albín Bráf: politik, národohospodář a jeho doba, Praha 2013.

12 J. ŠTAIF, František Palacký, s. 303–304.

13 Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 2002, roč. 4, č. 1, s. 34–46; Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf aneb česká národní elita mezi prestiží, rodinou a majetkem, in: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003, s. 103–115; Jiří Štaif, Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace české národní elity mezi identitou a transnacionalitou, in: Viktor Pavlíček – Luboš Velek (eds.), Vůdce národa. František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě, Praha 2021, s. 41–61.

14 Luboš VELEK, Soupeření o post nejzdárnějšího syna národa českého, In: V. Pavlíček – L. Velek (eds.), Vůdce národa, s. 240–269.

15 Pavel MÁŠA, Živoucí pomník národa. František Ladislav Rieger jako tvůrce a objekt české historické paměti, Praha 2026.

Základní pramen, o který se bude předkládaná studie opírat, představuje vzájemná korespondence tří sledovaných mužů doplněná jejich dopisy s dalšími členy rodiny, jejich veřejnými projevy, publikovanými texty a vzpomínkami. Využity budou rovněž paměti, deníky a korespondence současníků (zmínit je zde třeba obsáhlé zápisky Riegrovy dcery Marie Červinkové-Riegrové a Palackého „každodeníčky"), dobový tisk a také některé prameny vizuální povahy, především oficiální a rodinné fotografie spojené s členy Palackého, Riegrova a Bráfova rodu.

Palacký a Rieger

Spolupráce Palackého a Riegra představuje pozoruhodný jev českých dějin. Muži, jejichž narození od sebe dělilo dvacet let, byli už svými současníky považováni za nerozlučnou dvojici, která několik desetiletí výrazně ovlivňovala český veřejný život. Jen obtížně bychom v českých poměrech hledali obdobu takovéto součinnosti a zároveň blízkého osobního vztahu mezi vůdčími politiky. Nabízela by se snad jen pozdější kooperace Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše, avšak v jejich případě scházelo spojení příbuzenským poutem. Právě rodinná vazba mezi Palackým a Riegrem přitom zásadně ovlivňovala jejich politické působení a také jejich veřejný obraz.

Nevíme jistě, kdy se Palacký s Riegrem poprvé setkali. Rieger později vzpomínal na to, že svého budoucího tchána poznal ještě jako student.[16] Skutečně už v roce 1837, tedy ve svých devatenácti letech, Rieger v dopise své matce vylíčil setkání se *„slavným českým historikem"* Palackým a některými dalšími vlastenci v Brně u novináře Jana Ohérala.[17] Palacký už tehdy představoval prominentní osobnost českého národního hnutí, ostatně pouhý rok před zmíněným setkáním s Riegrem vyšel první svazek jeho životního díla *Geschichte von Böhmen*. Rieger, kterého již od mládí fascinovaly české dějiny,[18] přitom se zájmem sledoval vydávání Palackého historických spisů.[19]

Rovněž Palacký si musel brzy povšimnout mladého vlastence ze Semil, ani ne tak díky jeho básnickým pokusům, ale především pro jeho organizační činnost v Praze. Rieger pomáhal pořádat první české bály, stal se významným představitelem Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách a také se angažoval při snaze postavit novou budovu pro české divadlo. Právě při založení Jednoty pro české divadlo v roce 1846 došlo k užší spolupráci Palackého a Riegra při přípravách statutu spolku.[20] O tom, že už tehdy se mezi oběma muži rozvinul přátelský poměr, svědčí živý zájem, který Palacký projevoval o Riegrovu cestu do Itálie, na niž se jeho mladší kolega vydal nedlouho po své promoci v roce 1847.[21] Palacký dokonce nabízel své manželce Terezii, která na začátku roku 1848 pobývala s jejich dětmi Janem a Marií v Nizze, že Rieger se u nich může zastavit cestou z Itálie a že by pak mohli společně cestovat dále do Francie.[22] Vypuknutí revoluce 1848 tyto plány zmařilo, nicméně právě při revolučním dění došlo k dalšímu sblížení Palackého a Riegra, kteří se stali jedněmi z nejvýraznějších reprezentantů české politiky nejenom v Praze, ale později také na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži.

Po potlačení revoluce už můžeme sledovat trvalou a systematickou součinnost obou mužů, která se vedle politiky dotýkala také mnoha oblastí společenského a kulturního života, zmínit lze například vydávání *Slovníku naučného* nebo založení spolku Svatobor. Již na začátku 50. let tak Rieger a Palacký fungovali jako

16 Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 354.
17 ANM, f. František Ladislav Rieger, karton (dále jen k.) 3, F. L. Rieger T. Riegrové 20. 8. 1837.
18 P. MÁŠA, Živoucí pomník národa, s. 47–71.
19 Jan HEIDLER – Josef ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra, díl I, Z let 1836–1871, Praha 1924, s. 10 a 18, F. L. Rieger K. Huškovi 29. 11. 1841 a F. L. Rieger V. Machačkovi říjen 1846.
20 J. ŠTAIF, František Palacký, s. 113–114.
21 Jiří KOŘALKA (ed.), Briefe an Therese. Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826–1860, Dresden 2003, s. 364, 366, 375.
22 Tamtéž, s. 387.

blízcí spolupracovníci, přičemž jejich poměr byl ještě utužen Riegrovým sňatkem s Palackého dcerou Marií v roce 1853. Ačkoli námluvy nebyly úplně snadné,[23] Rieger si Mariino srdce nakonec získal, z čehož měl jeho nastávající tchán upřímnou radost. Právě v rodině své dcery a Riegra našel Palacký klidné zázemí, díky němuž se mohl věnovat veřejné, a hlavně vědecké činnosti.[24] Oba muži tak spolu žili následujících více než dvacet let doslova *„pod jednou střechou“*,[25] ať už v Praze v MacNevenově paláci nebo na Riegrově sídle v Malči, kde měl Palacký od roku 1863 zřízen svůj *„stálý byt“*.[26] Palacký s Riegrem si zůstali blízcí až do historikovy smrti v roce 1876. Právě Rieger s manželkou Marií o Palackého po jeho onemocnění pečovali a byli s ním také v okamžiku jeho skonu.[27]

O tom, jak vypadal vztah a spolupráce Palackého a Riegra, svědčí předně jejich vzájemná korespondence pokrývající roky 1849–1875.[28] Ta ovšem není tak početná, jak by bylo možné očekávat vzhledem k dlouholetému působení obou mužů. Důvodem je jednak to, že Palacký s Riegrem byli v častém osobním kontaktu, takže mnoho záležitostí mohli probírat a řešit ústně, jednak v tomto ohledu hrála důležitou zprostředkující roli Palackého dcera Marie, skrze niž si bylo možné vyměňovat informace. Především Rieger v pravidelně psaných listech manželce[29] referoval o své politické činnosti také z toho důvodu, aby o ní zpravil tchána. O intenzivním soužití Palackého a Riegra svědčí také historikovy „každodeníčky“, v nichž „otec národa“ zaznamenával nejen svoje vlastní aktivity, ale v nemenší míře také činnost a cesty svého zetě.[30]

V literatuře se běžně uvádí, že poměr Palackého a Riegra byl založen na vzájemné úctě a respektu a že se oba předáci české politiky vhodně doplňovali.[31] Bývá tím míněno, že zatímco Palacký byl spíše tvůrcem širších programových vizí a koncepcí, Rieger představoval hlavně praktického politika. Tato skutečnost se měla projevit mimo jiné v tom, že Palacký po obnovení ústavního režimu v Rakousku po roce 1860 přenechal Riegrovi každodenní vedení české politiky a sám se zabýval primárně svým vědeckým dílem.[32] Palacký dle vlastních slov skutečně hodlal *„ponenáhlu ztratiti se z politického jeviště, jakož i vůbec z veřejného života“* a věnovat většinu času, který mu ještě zbýval, bádání a sepisování *Dějin národu českého*.[33] Nehledě na toto předsevzetí se však i nadále účastnil mnoha politických jednání a očividně byl přesvědčen o tom, že má jako historik díky svým odborným znalostem i pochopení hlubších dějinných procesů dostatečnou kompetenci posoudit, jakou cestou by se měla česká politika ubírat.[34]

Při prosazování svých názorů Palacký navíc neváhal využívat svého mimořádného symbolického postavení, jemuž se v rámci českého národního společenství těšil. „Otec národa“ přitom vnímal poměrně negativně, jestliže mu bylo v politických otázkách odporováno. V takových případech se vyjadřoval značně autoritativně, což na vlastní kůži pocítili někteří čeští poslanci.[35] Nabízí se proto otázka,

23 Viz Karel STLOUKAL (ed.), Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.
24 J. ŠTAIF, František Palacký, s. 218.
25 Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 354.
26 Vojtěch Jaromír NOVÁČEK (ed.), Františka Palackého korrespondence a zápisky, díl I, Autobiografie a zápisky do roku 1863, Praha 1898, s. 240.
27 Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Poslední chvíle Fr. Palackého, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 173–176.
28 Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), f. František Ladislav Rieger, k. 20; ANM, f. František Palacký, k. 3, inv. č. 109; ANM, f. Marie Riegrová, k. 3, inv. č. 60.
29 Viz ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 4–6, dopisy F. L. Riegra manželce Marii.
30 Srov. František PALACKÝ, Každodeníčky a zápisky 1865–1876, Praha 2026. Na tomto místě bych rád poděkoval editorce Palackého zápisků Petře Harloff-Hejcmanové, která mi ještě před vydáním knihy poskytla vlastní rukopis ke studiu.
31 H. TRAUB, Fr. L. Rieger, s. 282. Už současníci se domnívali, že oba politici se vhodně doplňovali, viz Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl I, Praha 2009, s. 594.
32 J. Štaif, František Palacký, s. 234; R. Sak, Rieger, s. 133.
33 Marie RYANTOVÁ (ed.), Korespondence Josefa Kalouska s českými historiky, díl II, Praha 2021, s. 364, F. Palacký J. Kalouskovi 22. 5. 1866.
34 Srov. Kamil ČINÁTL, Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa, Praha 2011, s. 48.
35 Karel MATTUŠ, Paměti, Praha 1921, s. 94; Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl II, Praha 2013, s. 230.

jak fungovala součinnost mezi Palackým, který měl svou vyhraněnou představu o směřování české politiky, a Riegrem, jenž musel českou politickou reprezentaci prakticky vést. Právě v tomto ohledu se ukázal jako zásadní příbuzenský poměr obou mužů i způsob jejich soužití.

Pro Riegra představoval Palacký přinejmenším od revoluce 1848 prvořadou autoritu, a to v politickém i morálním smyslu slova. Zároveň si ale byl vědom toho, že historiograf Království českého má poměrně složitou povahu a že není úplně snadné se k němu přiblížit. Rieger se však postupně naučil se starším kolegou vycházet. V roce 1849 o Palackém napsal svému příteli Karlu Havlíčkovi: *„A věru, náš Palanda stojí předce vždy za deset jiných – Já toho muže mám vždy radši, čím déle ho znám, já říkávám, že je jako staré mělnické: na první okus trochu trpké – ale čisté, jasné, zdravé, zkrátka výborné.“*[36] Ještě deset let po Palackého smrti Rieger veřejně vzpomínal na to, že jeho tchán pro něj ztělesňoval určitý ideál a že ani dlouholetý intimní kontakt s ním na tom nic nezměnil: *„Pravil kdysi jeden francouzský spisovatel, že není žádný muž velký v očích svého sluhy neb komorníka. A ovšem; neboť komorník má vždy příležitost viděti muže toho – jak říkáme – v nedbalkách, pozorovati slabé stránky jeho i chybičky, které se každému na oči nedostanou. Já měl dlouho příležitost Palackého pozorovati a mohu s dobrým svědomím říci, že muž tento byl skutečně v mých očích velkým, že byl svrchovaně velkým a že jsem po celý čas svého s ním obcováním jej nepostihl na žádném skutku ba ani myšlence nešlechetné.“*[37]

Palacký byl i v kruhu Riegrovy rodiny vnímán jako mimořádný a úctyhodný člověk a současně patriarcha rodu, jehož osobnost a zvyky byly všeobecně respektovány.[38] To se projevovalo i v každodenním životě rodiny. Dochvilný Palacký například vyžadoval od všech svých blízkých, ale i od jejich případných hostů, aby se vždy dostavili včas ke společnému stolování.[39] Rieger uznával tchánovu autoritu nejen ve své domácnosti, ale rovněž ve sféře politiky. Na rozdíl od některých současníků, kteří nepovažovali „otce národa“ i přes jeho zásluhy na poli vědy a kultury za dobrého politika,[40] Rieger o jeho schopnostech v této oblasti nepochyboval.[41] Proto se s ním pravidelně radil o důležitých otázkách, v mnoha případech dal na jeho mínění,[42] případně se spoléhal na jeho úsudek, jestliže sám neměl dostatek informací.[43]

Palacký v některých případech uděloval svému zeti konkrétní pokyny, co by měl on nebo celá česká politická reprezentace v dané situaci učinit, přičemž někdy používal i poměrně autoritativní tón.[44] Rieger se pak opravdu snažil těmto *„žádostem“* vyhovět.[45] Většinou však Palacký Riegrovi pouze stanovil hranici, kterou podle jeho soudu nebylo možné překročit. Zároveň bylo v takových případech patrné, že svému zeti důvěřoval a ponechával mu volnost při rozhodování, jak přesně má být postupováno.[46] Ačkoli tedy Rieger většinou jednal samostatně, tchána o všem podstatném informoval a také jej seznamoval s obsahem své politické korespondence.[47] Proto se nezdá jako příliš pravděpodobné tvrzení Riegrovy dcery Libuše Bráfové, že její otec Palackému občas některé věci záměrně zatajil, protože se bál, že by je Palacký mohl neúmyslně prozradit nepovolaným lidem.[48] Naopak máme

36 Karel HAVLÍČEK, Korespondence, díl V, 1849–1851, Praha 2025, s. 137.
37 Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 354.
38 J. KOŘALKA, František Palacký, s. 533.
39 V jednom případě musel Rieger rychle poslat dokonce i pro svého vzácného hosta hraběte Jana Harracha, aby se neopozdil k obědu a nebyly kvůli tomu *„mrzutosti“*, viz Jan KRČMÁŘ, Paměti, díl II, Skoro státníkem, díl III, Pelhřimov 2007, s. 354. Podle Palackého každodeníčků se tato událost odehrála snad v roce 1985, kdy byl Jan Harrach na návštěvě v Malči, viz F. PALACKÝ, Každodeníčky, s. 490.
40 Srov. Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 594; Táž, Zápisky II, s. 298.
41 Hugo TRAUB (ed.), Řeči dr. Frant. Lad. Riegra, díl I, 1868–1878, Praha 1923, s. 251.
42 J. KOŘALKA, František Palacký, s. 280.
43 Například zda je jeho přítomnost v Praze nezbytná, viz ANM, f. František Palacký, k. 3, inv. č. 109, F. L. Rieger F. Palackému 6. 10. 1867.
44 ANM, f. Marie Riegrová, k. 3, inv. č. 60, F. Palacký F. L. Riegrovi 23. a 28. 7. 1861, 3. 10. 1872.
45 ANM, f. František Palacký, k. 3, inv. č. 109, F. L. Rieger F. Palackému 5. 10. 1872.
46 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 20, inv. č. 20/1, F. Palacký F. L. Riegrovi 17. 2. 1862.
47 Viz mnohá místa v Palackého každodeníčcích.
48 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 31, inv. č. 903/II, Skrejšovský – Holeček – Rieger (koncept studie), s. 19.

doklady o tom, že Rieger Palackého zpravoval i o důvěrných záležitostech, přičemž jej otevřeně žádal, aby se o nich nikomu dalšímu nezmiňoval.[49]

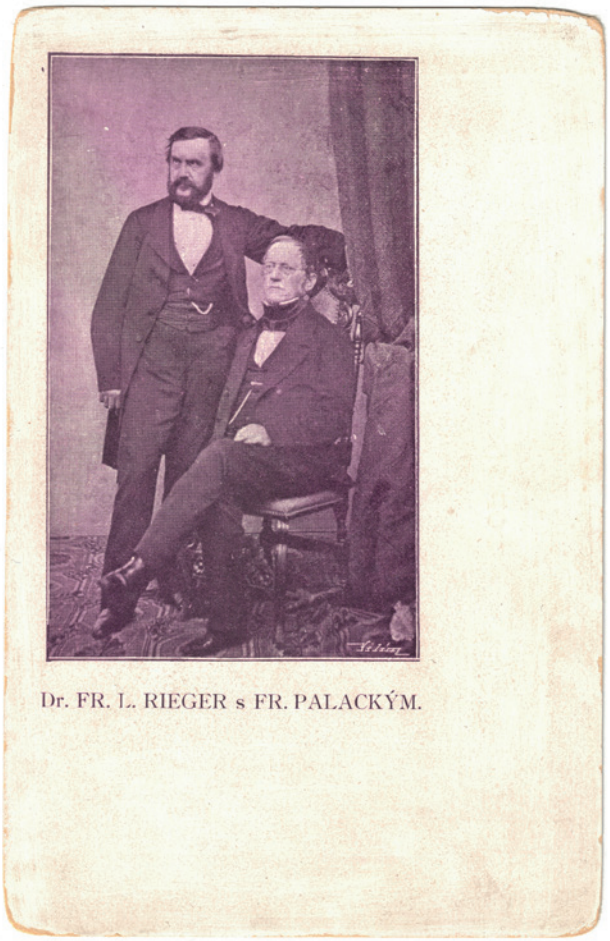
Na základě dostupných pramenů a svědectví můžeme předpokládat, že Rieger při většině svých politických akcí opravdu postupoval v souladu s tchánem, nebo alespoň s jeho požehnáním. K dorozumění mezi oběma muži přispívalo, že se navzájem dobře znali, důvěřovali si a díky častému osobnímu kontaktu měli možnost svoje názory a pozice průběžně porovnávat a koordinovat. Například když spolu oba pobývali na Malči, pravidelně ráno diskutovali o nejnovějším veřejném dění, o kterém se psalo v novinách.[50] Také jejich vzájemná korespondence ukazuje, že Palacký i Rieger před tím druhým běžně analyzovali a hodnotili aktuální politickou situaci a možnosti české politiky.

Součinnost tchána a zetě mimoto usnadňovalo, že oba sdíleli základní programové principy české politiky (české státní právo, federalizace Rakouska) a shodovali se rovněž v otázce taktiky, prostřednictvím níž mělo být jejich prosazení dosaženo (pasivní opozice). Blízkost stanovisek v tomto ohledu vyplývala ze skutečnosti, že Palacký společně s Riegrem vytvořili mnoho textů, jejichž prostřednictvím byl český politický program definován. Rieger později svojí dceři vypravoval, jak takováto spolupráce vypadala: *„Palacký skoro nikdy neopravoval, co napsal, co jednou z jeho pera vyšlo, bylo jako ulité a hotové, ale dlouho věc ve své hlavě nosil a rovnal. On, otec, koncipoval mnohem rychleji, často, když se jednalo o to sepsati provolání, tehdy vyslovil Palacký, aby psali oba, každý zvlášť, a že to pak porovnají a složí dohromady. Avšak Rieger byl dříve hotov, a když s tím k Palackému přišel, tento tedy mínil: ‚E, tak nechme Vaše' – a tak se užilo provolání Riegrovo s některým přizpůsobením, jejž navrhoval Palacký."*[51]

Je pravda, že většinou byl autorem podobných programových dokumentů nebo klíčových politických manifestů právě Rieger, Palacký k nim ale přidával své poznámky, nebo s nimi alespoň vyjádřil souhlas. Většinou je také jako první podepsal, čímž se měla písemnostem dodat symbolická váha. Takto proběhl například vznik memoranda o českých požadavcích adresovaného Františku Josefovi I. v roce 1860, kdy Palacký pobývající v Nizze poslal Riegrovi plnou moc, aby pod dokument připojil také jeho podpis,[52] programu *Národních listů* uveřejněného 1. ledna 1861, který sepsal samotný Rieger, ale Palacký s ním byl *„srozuměn"*,[53] deklarace ze srpna 1868, která představovala vyhraněný projev českého státoprávního programu,[54] nebo protest českých poslanců proti anexi Alsaska a Lotrinska z 8. prosince 1870, který napsal Rieger s některými dalšími kolegy[55] a pod nímž se Palackého podpis opět nacházel na prvním místě.[56] Můžeme dodat, že Palacký s Riegrem si dávali vzájemně číst k připomínkování také svoje vlastní politické a odborné texty.[57]

Není proto překvapivé, že při takto soustavné a intenzivní spolupráci na sebe oba muži vzájemně působili. Kupříkladu Palacký původně zastával princip přirozeného práva a k historickému státnímu právu se přiklonil teprve postupně, a nikoli bez určitého zdráhání.[58] Rieger, který měl naopak některé výhrady k Palackého přirozenoprávnímu programu, později tvrdil, že Palacký změnil svůj postoj v této otázce také díky jeho vlivu.[59] Naopak Rieger byl v roce 1861 z taktických důvodů

49 Jan HEIDLER – Josef ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra, díl II, Z let 1872–1903, Praha 1926, s. 56, F. L. Rieger V. Gablerovi 26. 10. 1875.
50 Božena HANČOVÁ, Palacký v domácnosti, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 130–136, zde s. 130.
51 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 168–169.
52 LA PNP, f. František Palacký, plná moc udělená Riegrovi ve věci petice císaři, datovaná 7. června 1860.
53 J. HEIDLER – J. ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři I, s. 139, F. L. Rieger V. Gablerovi 27. 12. 1860.
54 Srov. J. ŠTAIF, František Palacký, s. 257–258.
55 Ivan PFAFF, Francie a Čechy v Evropě národních států. Francouzská politika F. L. Riegra 1867–1878, Praha 2013, s. 148–150.
56 Viz originál dokumentu: ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 109, Memorandum českých poslanců z roku 1870, nepaginováno.
57 Srov. F. PALACKÝ, Kaţdodeníčky, s. 126, 231, 312, 388.
58 Jan HEIDLER, Antonín Springer a česká politika v letech 1848–1850, Praha 1914, s. 94.
59 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 536.

↑ Nedatovaná pohlednice s portrétem Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra, původní podobizna asi z 60. let 19. století (Archiv autora).

nakloněn tomu, aby čeští poslanci vstoupili do vídeňské říšské rady, zatímco jeho tchán tento krok od počátku striktně odmítal[60] a i později vyzýval Riegra k odchodu Čechů z Vídně.[61] Rieger se nakonec k tomuto postupu odhodlal a jako jeden z posledních českých politiků obhajoval pasivní opozici ještě několik let po Palackého smrti.[62]

Tyto konkrétní případy rovněž ukazují, že Palacký a Rieger mohli zastávat rozdílná politická stanoviska, aniž se tím narušily jejich osobní i pracovní vztahy. Zdá se, že pozitivní roli při tom hrálo příbuzenské pouto obou politiků, Palackého důvěra v zeťovy úmysly a schopnosti a stejně tak Riegrova přizpůsobivost, diplomatické schopnosti i takt, s jehož pomocí dokázal jednat s tchánem a prosadit i takové řešení, s nímž Palacký původně nesouhlasil. V praxi se osvědčil postup, kdy Rieger dokázal vyjednat kompromis, na nějž mohl jeho tchán přistoupit. Například v roce 1861 čeští poslanci vstoupili pod Riegrovým vedením na říšskou radu, ale vydali ohrazení, v němž odmítali legitimitu vídeňského parlamentu zasahovat do státoprávních poměrů Českého království.[63] Palacký tento výsledek akceptoval a zjevně nebyl počínáním svého zetě, které šlo proti jeho přesvědčení, nijak dotčen. Naopak, následně své dceři Marii i synu Janovi s uznáním referoval o Riegrových vystoupeních na říšské radě.[64]

K podobné situaci došlo o něco později, když bylo rozhodováno o tom, zda má odjet český politik Karel Leopold Klaudy do Uher jednat s maďarským politickým předákem Ferencem Deákem o možné česko-maďarské spolupráci. Zatímco Palacký byl i v tomto případě proti, Rieger se přimlouval za jednání.[65] Nakonec se také zde podařilo Riegrovi dosáhnout dohody, s níž jeho tchán souhlasil. Klaudy do Uher odjel, avšak nikoli jako oficiální vyslanec české politické reprezentace.[66] Jindy však Palacký jakýkoli kompromis zásadně odmítal. Když se během 70. let jednalo o návratu k aktivní politice, „otec národa" se tomu jednoznačně postavil a prohlásil, že jej do sněmu *„živého nikdo nedostane"*.[67] Rieger pak vymohl u svých kolegů, z nichž mnozí měli opačné mínění než Palacký, že budou důsledně pokračovat v pasivní opozici, nepochybně i z toho důvodu, aby nedostal tchána do trapné situace.[68]

Samozřejmě i mezi Palackým a Riegrem se příležitostně vyskytly spory nebo jisté napětí. O některých takových případech máme i písemné doklady. Například Palacký si ve svém každodeníčku zaznamenal, že 8. srpna roku 1873 proběhla *„hádka"* mezi ním a Riegrem o školství.[69] Riegra se zase v říjnu téhož roku očividně dotklo, když se na něj měl Palacký *„mrzet"* kvůli tomu, že se věnoval hospodaření na Malči a scházel proto při politických poradách v Praze. Rieger cítil potřebu obhájit se před svým tchánem, ale snad také před dalšími kolegy, kteří mu mohli vyčítat

60 J. ŠTAIF, František Palacký, s. 242.
61 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 20, inv. č. 20/1, F. Palacký F. L. Riegrovi 17. 2. 1862.
62 R. SAK, Rieger, s. 219–220.
63 Tamtéž, s. 135.
64 ANM, f. Marie Riegrová, k. 3, inv. č. 60, F. Palacký M. Riegrové 3. 5. 1861; Čeněk ZÍBRT, Z dopisů Františka Palackého synu Janovi 1848–74. Osvěta, 1909, roč. 39, s. 41–51, 150–160, zde s. 159.
65 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 12, F. L. Rieger L. Bráfové 14. 2. 1897.
66 Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl III, Praha 2022, s. 461.
67 J. KOŘALKA, František Palacký, s. 524.
68 Srov. R. SAK, Rieger, s. 202.
69 F. PALACKÝ, Každodeníčky, s. 373. Je třeba dodat, že vzhledem k tomu, jak Palacký tento pojem ve svých deníkových záznamech používal, se mohlo jednat o věcnou rozepři, kterou nutně nemusela doprovázet vyhrocená emotivní atmosféra.

jeho nepřítomnost v hlavním městě. V emotivním listu adresovaném Palackému proto poněkud roztrpčeně podotkl, že za současné situace nepovažuje svoji přítomnost v Praze za nezbytnou, a zdůraznil, že má v tomto ohledu čisté svědomí: *„Nevím, byl-li kdy kdo z důvěrníků tak pilný při poradách důvěrníků jako já; každý z nich časem ve schůzích scházel, anebo byl delší čas na dovolené, já pak nikdy.* […] *Myslím, že jsem jakživ dosti se nasloužil vlasti nezištně, a že tudíž tu, kde se to může státi bez škody její, se mi může dopřáti toho, abych dbal také o jiné záležitosti rodinné a osobní, ať nedím o zdraví a pohodlí, a úsporu svých lidí.“*[70]

Podobné spory však zjevně nebyly vážné, netýkaly se zásadních politických záležitostí a ani trvale nepoznamenaly vztah Palackého a Riegra. Důležité navíc bylo, že nikdy nepronikly na veřejnost a nenarušily tak obraz harmonického vztahu a spolupráce obou mužů, který byl navíc dlouhodobě a cíleně budován. Již Jiljí Vratislav Jahn v Riegrově životopisu z roku 1861 věnoval poměru obou předáků české politiky velkou pozornost. Při té příležitosti mimo jiné uvedl, že *„Rieger lne k Palackému s nejvroucnější láskou, podrobuje se jeho náhledům ochotně a povolně, ale i když jim odporuje, vždy si při tom právě synovsky počíná“*.[71] Skutečnost, že Palacký s Riegrem si jsou blízcí nejen v politické, ale také v osobní rovině, zdůraznil i Josef Kalousek v drobné biografii „otce národa“, kterou sepsal krátce před historikovou smrtí.[72]

↑ František Palacký a František Ladislav Rieger, asi 60. léta 19. století (Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, fond Sbírka historických fotografií, inv. č. 3.807).

Možná ještě větší význam ale mělo, že příbuzenský a současně přátelský poměr opakovaně zmiňovali rovněž Palacký a Rieger ve svých veřejných projevech. Zatímco Palacký o Riegrovi hovořil jako o svém *„příteli a zeťovi“*,[73] Rieger tchána označoval za *„svého otcovského přítele“*.[74] To ostatně odpovídalo i způsobu, jakým spolu oba politici komunikovali ve vzájemné korespondenci. Rieger Palackého obvykle oslovoval *„drahý otče“* a Palacký svého zetě zase *„milý příteli“* nebo *„milý synu a příteli“*. Za pozornost stojí, že tento rodinný a přátelský vztah Palackého a Riegra byl demonstrován také vizuálními prostředky. Existují celkem čtyři fotografie, na nichž jsou oba muži společně zachyceni. Není snadné tyto snímky přesně datovat, pravděpodobně však pocházejí z 60. let 19. století.[75] Zjevné je, že alespoň dva z nich vznikly při téže příležitosti (obr. č. 1 a 2).

Vypovídající je přitom nejen skutečnost, že společné snímky Palackého a Riegra v tomto počtu vůbec vznikly, ale také jejich ikonografie. Jedná se o reprezentativní portréty předáků české politiky, čemuž odpovídá aranžmá scény, které je na všech fotografiích podobné: Palacký sedí v masivním křesle, Rieger stojí těsně vedle něj, jednu ruku má položenou na opěradle křesla za Palackého zády, druhou má buď

70 ANM, f. František Palacký, k. 3, inv. č. 109, F. L. Rieger F. Palackému 14. 10. 1873.
71 Jiljí Vratislav JAHN, František Ladislav Rieger. Obraz životopisný, Praha 1861, s. 136.
72 Josef KALOUSEK, Nástin životopisu Františka Palackého. Na oslavu dokonání Dějin národu Českého. Praha 1876, s. 29. Kalousek na tomto místě využil heslo věnované Františku Palackému ve *Slovníku naučném*, jehož autorem byl Jakub Malý, srov. Slovník naučný, díl VI, Praha 1867, s. 32.
73 Bohuš RIEGER (ed.), Františka Palackého spisy drobné, Díl I, Spisy a řeči z oboru politiky, Praha 1898, s. 194 a 417.
74 Josef KALOUSEK (ed.), Řeči Dra. Frant. Ladisl. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech, Díl II, Z let 1861–1862, Praha 1884, s. 73; H. TRAUB (ed.): Řeči dra Frant. Lad. Riegra, s. 83 a 123.
75 Přibližná doba vzniku fotografií je odvozena dle podoby Palackého a Riegra. Libuše Bráfová později tvrdila, že jedna z fotografií (obr. 2) vznikla roku 1874 (viz ANM, f. Libuše Bráfová, k. 31, inv. č. 903/II, Skrejšovský – Holeček – Rieger (koncept studie), s. 9.) a tento údaj převzal i Hugo Traub ve své biografii F. L. Riegra. Jiné zdroje ale uvádí 60. léta, např. Václav ŘEZNÍČEK, Velký Čech. Život, působení a význam Fr. Palackého, otce národa. Praha [1897], s. 181.

↑ František Palacký a František Ladislav Rieger, asi 60. léta 19. století (Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, fond Sbírka historických fotografií, inv. č. 168.140).

zapřenou v bok (obr. 3 a 4), anebo mu splývá podél těla (obr. 1 a 2). Palacký se díky tomu jeví jako společensky významnější osoba a vyniká zde jeho vyšší věk i určitá křehkost. Riegrův postoj pak vypovídá předně o blízkosti obou mužů,[76] která je zde patrná i fyzicky. Zřetelné je to zvláště na jediné fotografii, na níž je kromě Palackého a Riegra zachycen ještě třetí muž – Karel Leopold Klaudy (obr. 4). Také tento snímek tří významných českých politiků je kompozičně rozvržen tak, že Palacký s Riegrem se nacházejí u sebe, zatímco Klaudy stojí s menším odstupem proti nim. Tchán a zeť tedy i v tomto případě tvoří samostatný pár. Nejvýmluvněji je však intimní vztah obou mužů vyjádřen na fotografii, na níž jsou Palacký a Rieger otočeni čelem k sobě (obr. 2). Podle Libuše Bráfové právě tento snímek, na němž Palacký hledí k Riegrovi *„se zřejmým výrazem lásky a důvěry“*, nejlépe vypovídal o vztahu jejího otce a děda.[77] Palacký zde opravdu působí jako „milující otec“ a jeho zeť jako „oddaný syn“.

Nabízí se ale ještě další možnost ikonografického výkladu zmíněných fotografií. Rieger na snímcích působí také jako ochránce svého tchána, k čemuž přispívá jeho mohutná postava, ruka vinoucí se nad Palackého hlavou, druhá ruka zapřená v bok nebo jeho odhodlaný výraz. Tento motiv přitom nebyl úplně neobvyklý. Veřejně známá byla například nehoda kočáru vezoucího Palackého a Riegra, k níž došlo roku 1865. Rieger tehdy svým duchapřítomným počínáním a díky své síle dokázal zabránit tomu, aby byl jeho tchán vážně poraněn.[78] Podobně byla v životopise „vůdce národa“ od Jakuba Malého z roku 1881 vylíčena příhoda o tom, jak byl Rieger za prusko-rakouské války v roce 1866 zajat Prusy, když se před neurvalými vojáky snažil ochránit Palackého.[79] Tato scéna byla dokonce později využita pro jednu z ilustrací v Palackého životopise od Václava Řezníčka.[80]

Fotografie obou mužů tudíž nabízely různé možnosti interpretace, vždy ale vypovídaly o blízkém poměru Palackého a Riegra. Bohužel nemáme přesnější představu o tom, jak byly tyto snímky ve své době veřejně rozšířeny a recipovány. Palacký s Riegrem je mohli rozdávat jako atraktivní upomínku svým příznivcům, kteří o podobizny národních velikánů projevovali zájem,[81] ale fotografie mohly být také vystaveny ve výlohách obchodů, především knihkupectví, kde se s nimi mohla seznámit i širší veřejnost.[82] Do kolektivní paměti české společnosti se však společné portréty Palackého a Riegra „otiskly“ hlavně díky tomu, že bývaly v pozdější době častěji reprodukovány na pohlednicích (obr. 1), v časopisech[83] a knihách, zejména v životopisech obou velikánů.[84] Zmíněné fotografie se tak staly

76 Není náhodou, že stejné aranžmá bylo využito také na fotografii Františka Palackého se synem Janem z 50. let 19. století.
77 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 31, inv. č. 903/II, Skrejšovský – Holeček – Rieger (koncept studie), s. 9.
78 F. PALACKÝ, Každodeníčky, s. 32. Srov. B. Hančová, Palacký v domácnosti, s. 135.
79 Jakub MALÝ, Dr. František Ladislav Rieger, politický vůdce národu Českého, Žižkov 1881, s. 37.
80 V. ŘEZNÍČEK, Velký Čech, s. [249].
81 Srov. LA PNP, f. F. Palacký, V. Brandl F. Palackému 26. 12. 1868; Moravský zemský archiv v Brně, f. Vincenc Brandl, k. 2, složka František Palacký, F. Palacký V. Brandlovi 18. 5. 1869.
82 Právě takto se lidé v 60. letech 19. století často seznamovali s fotografickými podobiznami národních „výtečníků“, viz Václav ČERVINKA, Vzpomínky na Palackého, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 139–152, zde s. 139.
83 Např. Světozor 20. 5. 1926, s. 345.
84 Např. v citovaných životopisech F. Palackého od V. Řezníček a J. Štaifa, nebo Riegrových biografiích od H. Traub a R. Saka.

poutavým vizuálním znakem, který dotvářel veřejný obraz nikoli jen Palackého a Riegra coby dvou výrazných individualit, ale také „Palackého a Riegra“ jakožto ojedinělého tandemu moderních českých politických dějin.

Palacký a Rieger skutečně bývali už svými současníky vnímáni jako celek. Často se tak předpokládalo, že když jeden z nich pronesl nějaké vyjádření, jednalo se o jejich společný názor, protože Palacký a Rieger *„byli jedno“*.[85] Skutečnost, že oba muži sdíleli shodná stanoviska v národních i politických otázkách, navíc zdůrazňovali i oni sami.[86] Tato „dvojjedinost“ Palackého a Riegra představovala pro jejich působení výhodu. Například jejich popularita se mohla vzájemně ještě umocňovat tím, že každý z nich disponoval poněkud odlišným symbolickým kapitálem, jenž tomu druhému scházel. Palacký představoval mytického „otce národa“[87] a učence, který poutavě převyprávěl české dějiny, přitom však mohl na současníky působit poněkud odtažitě, nepřístupně a ani nemohl vzhledem ke svému věku a povaze plnit úlohu energického „bojovníka“ za národní zájmy. Tuto roli naopak sehrával mladší Rieger, který byl navíc díky svojí živé, bezprostřední povaze a charismatu bližší lidovým vrstvám české společnosti.[88]

↑ František Palacký, František Ladislav Rieger a Karel Leopold Klaudy, asi 60. léta 19. století (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Fotosbírka Bohumila Vavrouška, sign. B, inv. č. 4205).

Takové rozdělení „úloh“ oběma mužům vyhovovalo. Palacký díky němu získal dostatek času na svoji vědeckou práci, přičemž se mohl spolehnout na to, že zeť povede českou politiku v jeho intencích. Riegrovi tak byl zase ponechán dostatečný prostor k vlastní iniciativě a aktivitě při každodenním řešení politických problémů, přičemž se mohl zaštiťovat autoritou svého tchána, což také častěji činil. Rieger se přitom neodvolával pouze na Palackého názory, ve veřejném prostoru zajímavě pracoval rovněž s příbuzenským poutem, které jej s historikem pojilo. Rieger mohl svého tchána přirozeně považovat za „otce“; Palacký byl ale zároveň v symbolickém smyslu „otcem“ celého českého národa. Rieger si byl této dvojí role Palackého vědom a rád na ni upozorňoval. Jak jsme již viděli, často o Palackém hovořil jako o svém „otci“, ale například v soukromé komunikaci s poslaneckými kolegy na něj odkazoval rovněž jako na *„otce našeho“*[89], a podobně i na veřejnosti používal obraty jako *„náš ctihodný otec Palacký“*[90]. Při některých příležitostech Rieger využil hned obě varianty současně – *„otec můj a patriarcha náš“*[91]. Nejdále v tomto ohledu dospěl při oslavě Palackého sedmdesátých narozenin v roce 1868, když při banketu zahájil svoje laudatio slovy: *„Slavíme svátek rodinný, svátek našeho Otce, svátek mého Otce, svátek Otce našich snah.“*[92]

Pro Riegra bylo připomínání osobní i veřejné roviny Palackého „otcovství“ výhodné. „Otec národa“ patřil všem, avšak Rieger mu byl díky příbuzenskému svazku blíže než ostatní, na což někdy sám nezapomněl upozornit.[93] To mu zajišťovalo v rámci národní pospolitosti, která tvořila jednu velkou „rodinu“, výsadní postavení nejen jako Palackého spolupracovníkovi a nástupci v čele české politiky,

85 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 387.
86 H. TRAUB, Fr. L. Rieger, s. 93.
87 Srov. J. ŠTAIF, František Palacký, s. 10–11.
88 Václav ČERVINKA, Vzpomínky na Palackého, s. 141; R. Sak, Rieger, s. 140.
89 J. HEIDLER – J. ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři I, s. 244, F. L. Rieger A. O. Zeithammerovi 18. 11. 1871.
90 H. TRAUB (ed.), Řeči dr. Frant. Lad. Riegra, s. 243.
91 Tamtéž, s. 205.
92 Tamtéž, s. 197.
93 Při odhalení Palackého pomníku v Písku Rieger pronesl: *„Já, pánové, stál jsem muži tomu blíže, než kdokoliv.“* Viz Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 354.

ale i jako strážci a zprostředkovateli jeho odkazu. Názorný příklad v tomto ohledu poskytlo odhalení prvního historikova pomníku v Písku v roce 1886, při němž Rieger přednesl proslov věnovaný tchánovi. Řečník nejprve připomněl svůj osobní poměr k Palackému, který následně vztáhl na všechny přítomné: *„Považovali jsme ho za otce a otcem nazval a uznal jej také celý národ."* Podle Riegra to bylo oprávněné, protože Palacký celý svůj život věnoval službě svému národu: *„Jak pamatoval až do posledního okamžiku na svůj národ, o tom svědčí následující: Stál jsem při jeho loži, když přiblížila se jeho hodinka; když nastal zápas poslední, tu vší silou vypravil ze sebe slova: ‚Riegře, pomáhejte vítěziti!' Slova ta jsou mi svatým odkazem, který i na vás přenáším. I vy všickni buďte pamětlivi těchto slov; každý dle sil svých může přispěti národu svému."*[94] Podle Riegrovy dcery Marie Červinkové právě toto místo otcovy řeči vyvolalo silné pohnutí u obecenstva.[95]

Na základě příbuzenství i reálné spolupráce, ale také s přičiněním obou politiků, kteří dlouhodobě a aktivně budovali svůj společný veřejný obraz, tak vznikla atraktivní značka „Palacký a Rieger", k níž si mohli příslušníci českého národního společenství vytvořit silné emoční pouto. Tato značka přispívala k mimořádné oblibě Palackého a Riegra, o níž mimo jiné svědčí pokusy o její komerční využití,[96] a také k autoritě, jíž se oba politici těšili u české veřejnosti a která byla až do Palackého úmrtí takřka neomezená, což uznávali jak jejich stoupenci,[97] tak i oponenti.[98]

V tomto ohledu se však ukazovalo, že blízká vazba Palackého a Riegra mohla pro jejich veřejný obraz představovat i určitý problém. Právě jejich političtí odpůrci vnímali popularitu a autoritu obou národních vůdců kriticky, vyčítali jim autoritativnost, nesnášenlivost vůči odlišným názorům a jejich způsob vedení politiky, který měl odporovat zásadám demokracie. Kritika „pánů Palackého a Riegra" se tak přinejmenším od roku 1873 pravidelně objevovala na stránkách mladočeských *Národních listů* a přinášely ji i různé další pamflety mladočeské provenience.[99] Ačkoli v této době ještě podobné útoky nebyly schopny ve větší míře podkopat oblibu, vliv a autoritu obou staročeských předáků u české veřejnosti, oni sami je zjevně vnímali s nevolí a dokázali na ně poměrně ostře reagovat.[100] V tomto ohledu byl na tom zřejmě opravdu o něco hůře Rieger, který musel čelit i těm kritikům, kteří se neodvážili vystoupit přímo proti „otci národa" Palackému.[101]

Rieger pocítil i další nevýhodu vyplývající z úzkého vztahu s Palackým. Sice se mohl při své vlastní politické činnosti zaštiťovat autoritou a názory „otce národa", současně se ale stávalo, že tchánovi bývala jakožto „géniovi" českého národa připisována iniciativa takřka všech významnějších politických i kulturních počinů, které se v Čechách odehrály. Rieger svojí dceři Marii jednou sám důvěrně sdělil, že *„veřejnost přisuzuje mu menší díl v práci, kterou konal zároveň s dědem, než který mu příslušel, ale že se již jednou tak vyslovilo, že Palacký je hlavou, která myslí, a Rieger ústy, která mluví, že to pak jeden po druhém opakoval."*[102] Rieger však očividně neměl v úmyslu upírat tchánovi jakékoli zásluhy, byť i ty domnělé, a proto si ve svých veřejných projevech nikdy nepostěžoval na tuto křivdu, která se mu měla dít. Jen občas svoji dceru upozornil, že iniciátorem nebo autorem určitého podniku byl on sám.[103]

Vzhledem k tomu, jak byla dvojice „Palacký a Rieger" vnímána českou veřejností a jakou úlohu plnila na české politické scéně, nepřekvapí, že Rieger zaujímal

94 Tamtéž, s. 355.
95 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 521–522.
96 Například byly prodávány manžetové knoflíčky s vyobrazením Palackého a Riegra, viz Nejnovější knoflíčky k manšetám. Národní listy 22. 10. 1871, s. 4.
97 K. MATTUŠ, Paměti, s. 91.
98 Edvard GRÉGR, K objasnění našich domácích sporů, Praha 1874, s. 34.
99 Např. [Julius GRÉGR,] Pánové dr. Fr. Palacký a dr. Fr. Lad. Rieger ve světle pravdy. Svoboda 24. 4. 1874, s. 131–132.
100 B. RIEGER (ed.), Františka Palackého spisy drobné I, s. 422.
101 R. SAK, Rieger, s. 206.
102 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 594.
103 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 168.

pozici Palackého nástupce už dávno před tchánovou smrtí. Palackého syn Jan se sice veřejnému životu nevyhýbal a působil jako zemský poslanec, avšak na vůdčí politickou pozici se s ohledem na svoji povahu a osobní život nehodil.[104] Samotný Palacký tak za svého politického dědice považoval právě Riegra,[105] k čemuž přispěla mnohaletá spolupráce obou mužů i jejich každodenní soužití v kruhu Riegrovy rozrůstající se rodiny.[106] Rieger, od počátku 60. let ověnčený čestným titulem „vůdce národa", přitom sám o sobě disponoval mnoha vlastnostmi, které jej předurčovaly k tomu, aby stál po boku Palackého a jednou jej v pomyslném čele národa vystřídal. Příbuzenský poměr s „otcem národa" zde tedy nebyl rozhodující, ale bezesporu tvořil důležitou složku Riegrova symbolického kapitálu a jeho nástupnictví činil přirozeným.[107]

Riegrovo výsadní postavení bylo stvrzeno právě po Palackého úmrtí. Ačkoli mytický post „otce národa" nemohl nikdo jiný zaujmout, novou „hlavou"[108] české politiky se stal Rieger, který ji coby „vůdce národa" stejně prakticky řídil již od počátku 60. let. V tomto ohledu neměl Rieger mezi občanskými politiky konkurenta, jak ukázaly také neúspěšné mocenské ambice staročeského novináře Jana Stanislava Skrejšovského, jehož vztahy s Riegrem byly dlouhodobě napjaté.[109] Skrejšovský byl bezesporu schopný a populární žurnalista, který se osvědčil v 70. letech při mediálních zápasech s nově ustanovenou mladočeskou stranou, díky čemuž získal v Národní straně značný vliv. Mladočeští autoři jej dokonce zpětně rádi prezentovali jako skutečného vůdce staročechů namísto příliš pasivního Riegra.[110] Avšak také Rieger samotný uznával, že Skrejšovský projevoval vedle nesporného talentu i některé vůdcovské kvality.[111] Pro upevnění své pozice na české politické scéně využíval staročeský novinář kromě svých žurnálů rovněž svého poměru k Palackému, kterého po jeho smrti veřejně označil za svého *„zastánce"*.[112] Převzít vedení staročeské strany a tím i české politiky se však Skrejšovský bezprostředně po Palackého skonu ve skutečnosti nepokusil.[113] Naopak, v listu adresovaném Riegrovi otevřeně uznal jeho vůdcovství.[114]

Vystoupení Skrejšovského tudíž pro Riegrovu kariéru nakonec neznamenalo závažnější komplikaci a při pozdějším definitivním rozkolu mezi oběma muži dokázal Rieger svou pozici ve straně i v „národě" uhájit. Avšak právě postava Skrejšovského představovala zřejmě největší ohrožení pro veřejný obraz harmonického vztahu mezi Palackým a Riegrem, ačkoli to se plně projevilo teprve po smrti „vůdce národa". Nelze totiž popřít, že Palacký si Skrejšovského v posledních letech života skutečně oblíbil. I historikův vnuk Bohuš Rieger později připouštěl, že Skrejšovský tehdy požíval Palackého *„přízně"*.[115] Dokonce se objevilo mínění, že Palacký si měl přát za svého nástupce nikoli svého zetě, ale právě Skrejšovského. Historikova poslední slova určená Riegrovi tudíž měla být vykládána ve smyslu: „Riegře, pomáhejte vítězit Skrejšovskému."

Tato interpretace se v určitých kruzích objevovala už na sklonku Riegrova života,[116] avšak o její popularizaci se zasloužil teprve spisovatel Josef Holeček

104 Srov. J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf aneb česká národní elita mezi prestiží, rodinou a majetkem, s. 109–110; J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Vůdčí rodina v české národní elitě 19. století, s. 40.
105 J. ŠTAIF, František Palacký, s. 218.
106 J. KOŘALKA, František Palacký, s. 533.
107 Srov. J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Vůdčí rodina v české národní elitě 19. století, s. 40–41.
108 Rieger samotný považoval Palackého právě za „hlavu" české politické reprezentace, viz Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 355.
109 Srov. M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 707; Ke vztahu Riegra a Skrejšovského nejpodrobněji L. Velek, Soupeření o post.
110 Josef PENÍŽEK (ed.), Politické úvahy Gustava Eima. Praha [1898], s. 99; Karel TŮMA, Život Dra. Julia Grégra, Slavného obránce svobody české, Praha 1896, s. 276.
111 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 94.
112 Pohřeb. Pokrok 1. 6. 1876, s. 2.
113 Srov. Karel KUČERA, Pokus o smír v národním táboře po Palackého smrti, Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica, 1982, roč. 3, s. 33–66; Pavel MÁŠA, Poslední věci vlastence. Smrt a pohřeb Františka Palackého, Pražský sborník historický, 2016, roč. 44, s. 43–97.
114 J. HEIDLER – J. ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři II, s. 65, J. S. Skrejšovský F. L. Riegrovi 25. 6. 1876.
115 B. RIEGER (ed.), Františka Palackého spisy drobné I, s. 411.
116 Nejstarší nalezený doklad v tisku viz Otázka vůdcovství v Čechách VI. Plzeňské listy 21. 6. 1892, s. 1.

ve svých pamětech *Pero* vydaných v roce 1925. Podle něj měly zprávy o tom, že Palacký na smrtelném loži podřídil Riegra vedení Skrejšovského, už po historikově smrti kolovat po Praze.[117] Toto tvrzení je však nepochybně jen Holečkovou literární licencí. Palackého poslední slova určená zeťovi totiž nebyla bezprostředně po smrti „otce národa" uveřejněna v tisku a zdá se, že s nimi byl obeznámen pouze okruh Riegrovy rodiny.[118] Ta jim navíc nepřikládala politický obsah, ale vnímala je jako projev Palackého boje s chorobou.[119] Poprvé byla tato slova umírajícího „otce národa" oficiálně zveřejněna teprve v Riegrově životopisu od Jakuba Malého z roku 1881, všeobecné známosti však došla zřejmě až o pět let později, kdy se o nich Rieger zmínil ve své písecké řeči při odhalení Palackého pomníku. Právě Rieger jim tehdy sám přisoudil politický význam, čímž ale otevřel možnost jejich politické instrumentalizace také pro další osoby.[120] Bezprostředně po tomto Riegrově proslovu se skutečně objevil první doložený výklad, podle něhož měl Palacký pověřit svého zetě, aby pomáhal vítězit Skrejšovskému, a to v deníku Františka Skrejšovského, bratra staročeského novináře.[121]

Dle všeho se tedy nejednalo o autentickou interpretaci Palackého posledních slov vzniklou krátce po historikově smrti, ale o pozdější konstrukt, který získal určitou popularitu mezi odpůrci Riegrovy provládní politiky 80. let. Ostatně už mladočech Jan Vašatý v té době na českém sněmu Riegra obvinil z toho, že svojí podporou rakouské vlády zrazuje slib daný umírajícímu Palackému.[122] Postupně se vytvořil narativ, podle něhož spolu v české politice druhé poloviny 19. století zápasily na jedné straně oportunní, případně monarchistický proud zastupovaný Riegrem, a na druhé straně radikální protivládní, nebo dokonce „protirakouský" směr ztělesněný mimo jiné právě Skrejšovským.[123] Vhodným výkladem Palackého posledních slov pak bylo možné získat „otce národa" za stoupence právě této politické linie,[124] která nakonec měla vést až k vytvoření samostatného Československého státu. Je proto příznačné, že tuto interpretaci s úspěchem využil právě Holeček ve svých poválečných pamětech, v nichž zastával silně protirakouský postoj a stavěl se nesmlouvavě vůči Riegrově politice 80. let.

Jediný dobový pramen, jenž by mohl zdánlivě podporovat výklad Palackého posledních slov příznivý pro Skrejšovského, představuje policejní zpráva sepsaná po smrti „otce národa".[125] Podle ní si měl nemocný Palacký Skrejšovského před smrtí dvakrát povolat k lůžku. Jednou jej měl požádat, aby Riegra kontroloval a nedával mu „volnou ruku". Podruhé měl historik za přítomnosti svého zetě i Skrejšovského klást oběma na srdce, aby spolupracovali.[126] Pochopitelně vyvstává otázka, jaká je věrohodnost a zdroj těchto informací o událostech, které se měly odehrát jen za přítomnosti Palackého, Skrejšovského a Riegra. Vzhledem k tomu, že Skrejšovský se tehdy stylizoval do role Palackého chráněnce, mohl je bez ohledu na jejich pravdivost šířit právě on. Navíc ani policejní zpráva nepotvrzuje, že by Palacký považoval za svého nástupce Skrejšovského, naopak jemu daný pokyn, aby korigoval Riegra, by nasvědčoval tomu, že „otec národa" předpokládal, že jeho zeť i nadále povede staročeskou stranu.

117 Josef HOLEČEK, Pero. Román – paměti, díl IV, Praha 1925, s. 16–22. Na Holečkovy paměti reagovala Libuše Bráfová sepsáním textu, který však nebyl uveřejněn a zůstal v její pozůstalosti v rukopise. V něm se pisatelka důkladně zabývala vztahem Palackého, Skrejšovského a Riegra. Ačkoli přinesla mnohé zajímavé informace a v některých ohledech zproblematizovala vztah Palackého a Skrejšovského, s pomocí dostupných pramenů se jí nepodařilo přesvědčivě vyvrátit, že ke sblížení jejího děda se staročeským novinářem došlo, viz ANM, f. Libuše Bráfová, k. 31, inv. č. 903/II, Skrejšovský – Holeček – Rieger (koncept studie).

118 Zaznamenala je Marie Červinková, viz M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Poslední chvíle Fr. Palackého, s. 174–175.

119 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 5, V. Červinka L. Bráfové 14. 2. 1926.

120 P. MÁŠA, Živoucí pomník národa, s. 240.

121 LA PNP, f. František Skrejšovský, k. 2, zápisník, s. 67–68, zápis datován 12. 9. 1886. Na zápis v deníku upozornil L. VELEK, Soupeření o post, s. 252.

122 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 671.

123 J. HOLEČEK, Pero IV, s. 327.

124 Podobně jako jeho z kontextu vytržená slova *„byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm"*.

125 Její citace viz L. VELEK, Soupeření o post, s. 252.

126 Je zajímavé, že v těchto bodech se s obsahem policejní zprávy shoduje i výklad Josefa Holečka, viz J. HOLEČEK, Pero IV, s. 22.

Lze připustit, že Palacký, který v posledních letech života pohlížel na počínání rakouských vládních kruhů nanejvýš kriticky, měl obavu, aby se jim příliš neustupovalo. Skrejšovský mohl v takovém případě působit jako protiváha k opatrnějšímu a kompromisům více nakloněnému Riegrovi.[127] Z toho důvodu by se „otci národa" mohla součinnost obou politiků skutečně zamlouvat.[128] Nicméně právě v polovině 70. let Rieger plně podporoval tchánem preferovanou politiku trpného odporu a Palacký tak zřejmě nemusel mít bezprostřední obavy z toho, že by Rieger podnikl nějaké vstřícné kroky vůči Vídni.

Jaké však byly v tomto směru Palackého skutečné úvahy a intence, s jistotou nevíme. Pokud by se ale Skrejšovský mohl opřít o jasně deklarovanou vůli „otce národa", je otázka, proč by tak veřejně nebo alespoň soukromě neučinil a proč se v podstatě okamžitě dobrovolně stáhl ze zápasu o „vůdcovství", případně „spoluvůdcovství" ve staročeské straně i v národě. Riegrova korespondence se Skrejšovským, ani jeho dopisy vyměněné s dalšími kolegy nenasvědčují tomu, že by se odehrál reálný pokus o útok na jeho vůdcovskou pozici. Nabízí se přitom vysvětlení, že Rieger byl díky příbuzenskému poměru s „otcem národa" a již dlouho zavedené značce „Palacký a Rieger" českou veřejností vnímán jako Palackého nesporný dědic a nástupce a že by bylo značně obtížné proti tomuto Riegrovu veřejnému obrazu zahájit mediální boj. Pravdu tak měl zřejmě Gustav Eim, jenž později konstatoval, že i pokud by Skrejšovský o vůdcovský post opravdu usiloval, *„nebyl by pořídil u národa, který Palackého zbožňoval a po způsobu patriarchálním na jeho zetě vůdcovství bez Skrejšovského i proti Skrejšovskému by byl přenesl"*.[129]

Otázka Palackého vztahu ke Skrejšovskému tudíž zůstane otevřena, pokud se neobjeví další prameny, jež by na ni vrhly nové světlo. V tuto chvíli se však nezdá příliš pravděpodobné, že by Palacký jako svého nástupce upřednostnil právě Skrejšovského. Nemáme relevantní doklady o tom, že by se Palacký s Riegrem ke konci historikova života odcizili. Jejich veřejná součinnost nadále pokračovala[130] a také z rodinné korespondence[131] a Palackého každodeníčků je patrné, že na jejich soužití se příliš nezměnilo.[132] To navíc potvrzují deníky Josefa Kalouska, který byl s „první rodinou národa" v častějším styku.[133] Ani Riegrovi potomci později nikdy nevzpomínali na to, že by k nějakému rozkolu mezi oběma muži došlo. O mnoha jiných sporech v rámci rodiny přitom máme dochovány zprávy, jak ještě uvidíme. Navíc je poměrně obtížné si představit, že by Palacký ve prospěch Skrejšovského upozadil význam svojí vlastní rodiny v rámci národního hnutí. Zvláště pokud uvážíme historikův vřelý vztah k dceři Marii a vnoučatům, především Bohušovi, od kterého snad Palacký očekával, že naváže na jeho vědecké dílo.[134]

V každém případě Rieger ani po Palackého smrti nijak nezměnil svůj vztah k tchánovi, o jehož odkaz aktivně pečoval. Předně projevoval živý zájem o životopisné texty věnované „otci národa", seznámil se tak například s pracemi Václava Řezníčka, Jaroslava Golla nebo Louise Légera. Se všemi byl spokojen – Řezníčkova kniha podle něj dostačovala pro běžné publikum[135] a Gollovi a Légerovi za jejich

127 Palacký měl Riegrovi již dříve oponovat, když tento trval na tom, *„aby nezacházelo se s vládou příliš hranatě"*, viz Martin KLEČACKÝ – Pavel FABINI – Luboš VELEK (eds.), Deníky Josefa Kalouska, díl II, Praha 2016, s. 129.

128 L. VELEK, Soupeření o post, s. 251.

129 J. PENÍŽEK (ed.), Politické úvahy Gustava Eima, s. 123.

130 Palacký ještě v roce 1875 hájil sebe i svého zetě před útoky mladočechů (viz B. RIEGER (ed.), Františka Palackého spisy drobné I, s. 417n.) a v tomtéž roce Riegrovi předal funkci starosty Svatoboru, viz J. KOŘALKA, František Palacký, s. 530.

131 Rieger například v dopisech manželce projevoval v posledních letech Palackého života zvýšenou pozornost a obavy o tchánovo zdraví, viz např. ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 4, F. L. Rieger M. Riegrové 13. 5. 1874, 15. 5. 1875, 17. 5. 1875, 21. 4. 1876.

132 Podle Václava Červinky mohl tvrdit, že Palacký měl blíže ke Skrejšovskému než k Riegrovi, pouze někdo, kdo postrádal základní znalosti o chodu Palackého domu, viz ANM, f. Libuše Bráfová, k. 5, V. Červinka L. Bráfové 14. 2. 1926.

133 M. KLEČACKÝ – P. FABINI – L. VELEK (eds.), Deníky Josefa Kalouska, díl II., s. 155, 172–174.

134 Palacký například vyjádřil přání, aby si po jeho smrti Bohuš z jeho odborné knihovny vybral díla, která by mohl pro svůj vlastní výzkum potřebovat, viz ANM, f. Josef Kalousek, k. 12, F. L. Rieger J. Kalouskovi 18. 6. 1876.

135 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 12, F. L. Rieger L. Bráfové 15. 6. 1896.

texty dokonce osobně poděkoval a vyjádřil jim uznání.[136] Rieger ale především doufal, že velký životopis Palackého napíše někdo z rodiny. Ačkoli se objevila myšlenka, že by se této úlohy měl chopit právě historikův zeť, to vzhledem k jeho náročnému programu nepřipadalo v úvahu.[137] Rieger vkládal naděje nejprve do syna Bohuše, ale když ten se k této práci pro zaneprázdnění nemohl uvolnit, souhlasil s tím, aby se o sepsání Palackého biografie pokusila dcera Marie, která o to projevila zájem. Dokonce jí v přípravách pomáhal a radil jí, jak má postupovat, aby napsala *„standardwork"*, k níž by se vracely další a další generace badatelů.[138] Neboť Marie zemřela dříve, než stačila práci dokončit, Rieger ve své závěti opět vyjádřil naději, že se úkolu ujme syn Bohuš.[139]

Rieger projevoval zájem rovněž o další aktivity, které měly posílit postavení „otce národa" v české kolektivní paměti. Například se zájmem sledoval a snažil se urychlit výstavbu Palackého pomníku v Praze, na nějž sám přispěl poměrně velkou částkou,[140] podpořil ediční vydávání Palackého zápisků a korespondence[141] nebo pomáhal synovi Bohušovi s přípravou knižního památníku vydaného k stým narozeninám „otce národa".[142] Rieger se navíc sám pokoušel formovat veřejný obraz svého tchána. Například do zmíněné jubilejní publikace přispěl studií o počátcích Palackého působení v Praze. V tomto textu založeném na rodinných písemných památkách se Rieger rozhodl Palackého v očích veřejnosti poněkud „polidštit", když odmítl stereotypní představy o tom, že jeho tchán měl být kvůli své vážné povaze *„škarohlíd"*. Naopak se podle něj rád těšil dobré společnosti a v tomto ohledu pisatel článku vyzdvihl také Palackého schopnost obratně se pohybovat i v nejvyšších společenských kruzích, čímž by mohl jít slavný historik svým spoluobčanům příkladem.[143]

Palackého osobnost Rieger připomínal především ve svých projevech. Životný a citlivý portrét svého tchána vykreslil v již zmíněné řeči v Písku, ale činnost a význam Palackého tematizoval i při mnoha dalších veřejných vystoupeních. Z Riegrova pohledu se samozřejmě jednalo o cenný politický kapitál. Skrze odvolávání se na „otce národa" totiž mohl podpořit svoje vlastní politické názory nebo zvýšit působivost svých vystoupení.[144] Na druhou stranu bylo často hlavním cílem takovýchto projevů uctění tchánovy památky. Je pravda, že v některých případech si i Rieger přál, aby svoji vlastní roli v moderních českých dějinách vedle té Palackého poněkud zvýraznil, avšak nikdy se tak nemělo dít na úkor jeho zvěčněného „otce".[145] Tomu naopak přikládal klíčový význam nejen z hlediska výzkumu českých dějin, rozvoje národního života, ale také formulování *„rakouského a národního programu"* v oblasti politiky,[146] což byla ovšem především Riegrova doména.

O tom, jak Rieger přistupoval k odkazu Palackého, nejlépe vypovídá oslava osmdesátých narozenin emeritního „vůdce národa" v roce 1898. Riegrovo jubileum bylo pojato jako velká národní slavnost trvající několik dní a rozdělená na několik částí. Oslavenec z toho důvodu musel častěji hovořit k shromážděnému obecenstvu a v podstatě nikdy nezapomněl vzpomenout svého tchána, jehož význam vyzdvihoval do popředí. Například když přišel dav lidí v předvečer Riegrových narozenin pozdravit politika před jeho obydlí, Rieger se vyklonil z okna a chtěl promluvit, ale kvůli jásotu přítomných nejprve nebylo nic slyšet. Rieger

136 ANM, f. Bohuš Rieger, k. 8, F. L. Rieger B. Riegrovi 27. 7. 1898; J. HEIDLER – J. ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra II, s. 533, L. Léger F. L. Riegrovi 14. 2. 1897.
137 J. KOŘALKA, František Palacký, s. 12.
138 LA PNP, f. Marie Červinková-Riegrová, F. L. Rieger M. Červinkové-Riegrové 1. 2. 1888.
139 J. HEIDLER – J. ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra II, s. 525, Riegrova závěť z 5. 4. 1896.
140 Viz P. Máša, Živoucí pomník národa, s. 90.
141 Tamtéž, s. 189–190.
142 Tamtéž, s. 159.
143 František Ladislav RIEGER, Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 45–60.
144 Např. Ze sněmu českého. Národní listy 27. 6. 1880, s. 1–3, zde s. 2; Sněm království Českého 1889—1895, 5. zasedání, 23. schůze, 13. 2. 1894, stenoprotokoly, s. 770.
145 Srov. M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 190.
146 Odhalení pomníku Frant. Palackému v král. městě Písku. Otavan 11. 9. 1886, s. 351–356, zde s. 355.

proto jen ukázal směrem na Palackého bustu umístěnou nad portálem domu. Následně v krátké řeči pravil: *„Děkuji vám srdečně za tuto poctu, pohnut vyznávám, že cti této nezasloužím. Jen tolik mohu říci, že poctivě pracoval jsem v duchu svého drahého otce. A přeji si jen, aby všichni, kteří přijdou za námi, pracovali tak upřímně za námi, jako pracovali jsme my!“*[147]

Podobně když následujícího dne proběhl banket na Žofíně, Rieger v projevu nejprve krátce shrnul své vlastní působení a druhou část řeči věnoval připomínce svého *„zvěčnělého tchána, otce Palackého“*, jemuž byla na témže místě krátce před jeho smrtí připravena podobná slavnost při příležitosti dokončení jeho *Dějin*. Právě svým historickým dílem si měl Palacký podle Riegra získat *„zásluhy přímo obrovské a nesmírné o národ náš“*, protože *„on to byl, který národu vrátil jeho historii“*. Rieger dále vyjádřil přesvědčení, že právě díky poznání své slavné minulosti získal národ sebevědomí a identitu a že na těchto základech *„povstalo celé naše národní hnutí“*. Na závěr pak ještě řečník provolal *„Slávu Palackému!“*, což bylo opětováno *„dlouhotrvajícím potleskem“*.[148] Oslava Riegrových narozenin se tak znovu stala do značné míry připomínkou spolupráce obou politiků.

Rieger však na svého tchána nezapomněl ani v závěti, kterou sepsal v roce 1900. Jednak jej zmínil při svém peněžním odkazu spolku Svatobor, který společně s *„otcem Palackým“* založil,[149] jednak svým potomkům hned dvakrát kladl na srdce, aby nezištně sloužili svému národu, čímž nejlépe uctí jeho vlastní památku, ale také *„památku otce našeho Palackého“*.[150] Rieger tedy až do své smrti v soukromí i na veřejnosti vystupoval jako Palackého oddaný a obětavý syn, který pečoval o jeho odkaz a k témuž zavazoval také svoje následovníky jak z vlastního rodu, tak z řad českých vlastenců.

Rieger a Bráf

Palackého úmrtí představovalo pro Riegra změnu také v tom smyslu, že nyní on sám nesl větší díl odpovědnosti za řízení české politiky. Jeho dcera Marie si proto v roce 1881 posteskla, že *„otec nemá nikoho, na nějž by se opříti mohl, jenž by mu pomáhal a jej zastával – tak jako kdysi otec pomáhal dědečkovi“*.[151] Aniž by to Červinková tušila, v době, kdy do svého deníku psala tyto řádky, už znala Albína Bráfa, muže, který měl zanedlouho právě takovou úlohu v Riegrově životě sehrát. Podobně jako v případě Palackého a Riegra, také Bráf nejprve navázal styky s „vůdcem národa“ na společenské a politické úrovni a teprve později byl tento poměr zpečetěn rodinným poutem, když si Bráf vzal za ženu Riegrovu mladší dceru Libuši. Svědectví o tom, jak probíhalo sbližování Bráfa s Riegrem a jeho rodinou, nám ve svých zápiscích zanechala právě Marie Červinková.

Bráf, narozený v roce 1851 v Třebíči, na sebe v Praze upozornil nejprve jako úspěšný univerzitní student a začínající vědec v oboru národního hospodářství, posléze jako pedagog na obchodní akademii, české technice a nakonec na právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde byl v roce 1882 jmenován mimořádným profesorem. Vedle odborné činnosti se Bráf zapojil také do pražského společenského života, díky čemuž navázal kontakt i s členy Riegrovy rodiny. Mladý národohospodář Riegra zaujal a už od počátku 80. let díky tomu náležel mezi pravidelné hosty na společenských setkáních, která se v salonu „vůdce národa“ konala.

Riegrovi a jeho blízkým mohly imponovat Bráfovy vědomosti, bystrý úsudek, ale i jeho zájem o veřejné dění. Bráf se navíc projevoval jako stoupenec staročeské

147 Návrat dra. Riegra z divadla. Hlas národa 10. 12. 1898, příloha, s. 2.
148 Banket na Žofíně. Hlas národa 11. 12. 1898, s. 1–2, zde s. 2.
149 Archiv Akademie věd České republiky v Praze (dále jen Archiv AV ČR), f. Svatobor, k. 66, Opis Riegrovy závěti z 5. června 1900, s. 7.
150 Tamtéž, s. 6 a 14.
151 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 202.

strany a rozhodný kritik mladočeské politiky.[152] V mnoha zásadních politických otázkách si Bráf s Riegrem dobře rozuměli.[153] Bráf například podobně jako „vůdce národa" projevoval nedůvěru v politickou prozíravost „lidu" a stavěl se kriticky k požadavku všeobecného hlasovacího práva.[154] V některých ohledech Bráf dokonce zaujímal konzervativnější postoje než Rieger a většina předáků staročeské strany.[155] Týkalo se to kupříkladu Bráfova blízkého vztahu k české šlechtě a katolické církvi. Ačkoli také Rieger považoval spolupráci s těmito segmenty společnosti za nezbytnou, sám vůči nim vystupoval více pragmaticky. Na druhou stranu spolupráce s aristokracií a představiteli kněžského stavu byla pro staročeskou stranu důležitá a právě Bráf zde mohl vystupovat jako cenný prostředník.

Rieger ale ze začátku oceňoval především Bráfovy odborné znalosti v národohospodářské oblasti a jeho zájem o sociální a dělnickou otázku. O této problematice si nechal od Bráfa připravovat materiály a podklady.[156] Jejich spolupráce se dále prohloubila, když Bráf naplno vstoupil do politického života a byl roku 1883 zvolen za poslance do českého sněmu.[157] Rieger i předák české šlechty Jindřich Jaroslav Clam-Martinic byli s Bráfovou činností a s odbornými materiály, které pro jejich stranu připravoval, spokojeni a velmi stáli o to, aby se Bráf stal také poslancem na říšském sněmu ve Vídni, kde by mohli jeho schopnosti a znalosti využít.[158] Bráf však opakované naléhání v tomto směru odmítal, protože si chtěl ponechat prostor a čas na svoji vědeckou kariéru.[159] V tomto ohledu se lišil od svého kolegy Josefa Kaizla, který dle jeho soudu právě kvůli politice vědeckou práci zanedbával. Bráf si naopak vážil Bohuše Riegra, jenž dokázal svodům politiky odolat a upřednostnil vlastní vědeckou činnost.[160] Bráf se poslancem ve Vídni opravdu nikdy nestal a až do roku 1895 působil pouze na zemském sněmu v Praze.

Přesto se Bráf politikou zabýval stále intenzivněji a postupně se skutečně stal Riegrovým pomocníkem a nepostradatelnou oporou. „Vůdce národa" s Bráfem konzultoval mnohé problémy a rozebíral s ním aktuální politickou situaci, ať už osobně, nebo prostřednictvím dopisů. Bráf se ale osvědčil také jako schopný agitátor a organizátor působící pro staročeskou stranu, což bylo důležité, protože jinak zaměstnaný Rieger se této oblasti příliš nevěnoval. Bráf tak před volbami jezdil na důležitá či problematická místa, kde komunikoval s místními politiky i veřejností.[161] Na Riegrovu žádost rovněž převzal kontrolu nad staročeským tiskem,[162] který za tím mladočeským dlouhodobě zaostával. Bráf z tohoto úkolu nebyl příliš nadšený, ale prohlásil, že z ohledu na Riegra *„poslouchal vždy, že bude poslouchat i tenkráte"*.[163] Opravdu pak věnoval správě a reorganizaci staročeského tisku v 80. a 90. letech mnoho sil i vlastních finančních prostředků.[164] Tuto jeho obětavost oceňoval i Rieger.[165] Ačkoli staročeské listy nedokázaly těm mladočeským ani později konkurovat, díky Bráfovi se zlepšila jejich úroveň, především v národohospodářské problematice.[166]

Bráf navíc působil, ať už na stránkách tisku nebo ve sněmovních lavicích, jako zdatný polemik schopný čelit oponentům z mladočeských řad. Podle Červinkové

152 Petr VALNETA, Albín Bráf na zemském sněmu, in: A. Doležalová (ed.), Albín Bráf, s. 34–39, zde s. 34.
153 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 404.
154 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 110. Rieger byl později pro všeobecné, ale nikoli rovné hlasovací právo, viz Jednání důvěrníků strany národní. Hlas národa 20. 11. 1894, s. 1–4, zde s. 2.
155 J. GRUBER, Dr. Albín Bráf, s. 232, pozn. č. 50.
156 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 354.
157 K Bráfově činnosti na sněmu viz P. Valneta, Albín Bráf, s. 34–39.
158 Tamtéž, s. 454.
159 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 91.
160 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 13, A. Bráf F. L. Riegrovi 22. 6. 1892.
161 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 143–144.
162 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 151.
163 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 105.
164 J. ŠTAIF, Palacký, Rieger Bráf aneb česká národní elita, s. 113.
165 LA PNP, f. Václav Červinka, F. L. Rieger V. Červinkovi 4. 2. 1896.
166 Srov. Cyril HORÁČEK, Vzpomínky z mého života, Praha 2017, s. 162.

se postupně dokonce stal *„nejzuřivějším staročechem“*.[167] Bráf si tak skutečně vysloužil pověst člověka, který mladočechy vášnivě *„nenáviděl“*.[168] Takové hodnocení je možná poněkud nadnesené, ale je pravda, že na Bráfovu nepříjemnou a tvrdou kritiku si často stěžovaly i mladočeské *Národní listy*. Roli zde přitom nehrála pouze Bráfova povaha, ale i hlubší faktory související s posunem na české politické scéně, k němuž tehdy docházelo. Do popředí začali výrazněji vystupovat mužové narození kolem roku 1850 (kromě Bráfa například i Tomáš Garrigue Masaryk, Josef Kaizl, Josef Herold, Gustav Eim a o něco mladší Karel Kramář). Je už nebylo možné řadit k tzv. „obezřetné elitě“ národa, jež vyrůstala ve skromných poměrech předbřeznové doby, zažila neúspěšnou revoluci 1848 i tzv. Bachův absolutismus. Mladí politici, vědci a novináři, kteří vstoupili do veřejného života v 80. letech, představovali sebevědomější a ambicióznější pokolení, jež se často dívalo na dosavadní vývoj české politiky kriticky a chtělo se vydat novými cestami.[169]

Bráf sdílel mnohé charakteristické rysy této generace, avšak zatímco většina jejích příslušníků hledala alternativu vůči dominujícím staročechům, Bráf je s ohledem na svůj konzervatismus následoval. Na druhou stranu Bráfova výše zmíněná „dravost“ a energičnost scházely většině staročeských politiků, jejichž vůdci patřili ke starším generacím, což Bráfovi ve straně zajišťovalo společně s jeho organizačními schopnostmi a odbornými znalostmi výsadní postavení. Marie Červinková v roce 1887 charakterizovala jeho význam pro staročechy následovně: *„Dr. Bráf jest nyní vskutku hlavním sloupem staročeské strany, tak pečlivě a obětavě o vše pečuje a béře na sebe úlohy nevděčné, kteréž mu nemohou získati popularitu. Raduji se z toho, že otec má v něm oporu.“*[170]

Tehdy se mohlo opravdu zdát, že právě Bráf by mohl po Riegrovi jednou fakticky, když ne formálně,[171] převzít vedení staročeské strany, ne-li celé české politiky. Například mladočeský novinář Gustav Eim, který o české politice rád uvažoval v širších souvislostech, se měl po roce 1885 vyjádřit, že příštím „vůdcem národa“ bude buď Bráf, pokud se u moci udrží staročeši, nebo Josef Herold, pokud by vedení převzali mladočeši.[172] Příznačné v tomto ohledu bylo, že Bráf a Herold byli nejen generační druhové, ale také spolužáci a přátelé, kteří se však politicky rozešli a působili v znepřátelených táborech.[173] Každý v tom svém díky schopnostem a agilnosti brzy vynikl.

Bráfovo postavení v Národní straně i na české politické scéně nepochybně posílil jeho osobní a posléze i příbuzenský poměr s „vůdcem národa“. Bráfovo důvěrné sbližování s Riegrovou rodinou započalo už na začátku 80. let, kdy jej Rieger i jeho dcera Marie opakovaně zvali na návštěvu svého venkovského sídla v Malči, kam Bráf v roce 1881 poprvé zavítal.[174] Ani Bráf nevnímal svoji spolupráci s Riegrem jako čistě pracovní. Předáka staročeské strany si osobně vážil a jeho dceři Marii prozradil, které Riegrovy vlastnosti mu nejvíce imponovaly. Uznával například Riegrovu přirozenou autoritu, jíž působil na své poslanecké kolegy,[175] ale také jeho nestrannost a výraznou individualitu, ačkoli uznával, že právě z ní plynuly i některé Riegrovy nedostatky.[176] Bráf oceňoval rovněž odvahu, kterou

167 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 221.
168 Antal STAŠEK, Vzpomínky, Praha 1925, s. 531.
169 Vycházím zde z tezí historičky Karen J. Freeze, která podobně hodnotila generaci tzv. Omladiny, jejíž příslušníci se narodili kolem roku 1867, viz Karen J. Freeze, The progressive youth of the 1890s: Children of the december constitution, in: Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa: Festschrift für Jan Havranek zum 60. Geburtstag, München 1988, s. 275–285.
170 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 219.
171 Bráf by v tomto ohledu samozřejmě musel respektovat starší a zasloužilé členy strany. Malé šance měl Antonín Otakar Zeithammer, který nebyl příliš populární ani mezi mnohými staročechy. Zato Karel Mattuš se pro svůj charakter, smířlivost a schopnost integrovat různé proudy ve straně jevil jako vhodný kandidát na předsedu strany. Coby svého možného nástupce jej proto doporučoval i Rieger, viz M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 694.
172 Michal NAVRÁTIL, Prof. Albín Bráf, in: Bráfův památník, Třebíč 1927, s. 88–89, zde s. 88.
173 Viz M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 272.
174 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 178.
175 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky II, s. 406.
176 Tamtéž, s. 513.

staročeský předák projevoval, když ve svých projevech neváhal vyjádřit dle svého přesvědčení správné, přestože ne vždy populární mínění.[177] Stalo se tak například, když Rieger v roce 1890 hájil na českém sněmu jako jeden z posledních staročechů tzv. punktace, tedy výsledek pokusu o dorozumění mezi Čechy a českými Němci, na jehož přípravě se „vůdce národa" podílel. Proti obsahu dohody se zvedl silný odpor ze strany mladočechů a následně i české veřejnosti a Rieger tak svou obranou punktací dával *„všanc zbytky své popularity"*. Bráf měl tehdy po Riegrově projevu přistoupit k tchánovi a políbit mu ruku coby projev uznání.[178]

Bráf měl ale blízko nejen k Riegrovi, už od počátku 80. let projevoval zájem o jeho mladší dceru Libuši,[179] jíž se brzy začal nezakrytě *„kořit"*.[180] Podobně jako v případě Riegra a Marie Palacké nebyly ani Bráfovy námluvy úplně snadné, dokonce trvaly výrazně déle. Ačkoli Rieger samotný Bráfovy úmysly podporoval, Libuše dlouho váhala, zřejmě i proto, že zájem o ni projevovalo více nápadníků.[181] Nakonec ale bylo Bráfovo úsilí korunováno úspěchem a v roce 1888 došlo k jeho sňatku s Riegrovou dcerou, který potěšil všechny členy „první rodiny národa".[182]

Přestože přiženění do Palackého a Riegrova rodu Bráfovi přineslo politický i symbolický kapitál, který mu mohl v jeho veřejném působení do budoucna pomoci, a také Rieger byl spokojen, protože si tak pojistil spolupráci se schopným mladým vědcem a politikem, jehož si navíc považovali i šlechtičtí spojenci,[183] v určitém ohledu se pro oba muže jednalo také o přítěž. Bráfův příbuzenský vztah s Riegrem se totiž stal terčem útoků ze strany mladočechů, například jejich satirického listu *Šípy*. Velkou část obsahu tohoto periodika tvořily posměšné komentáře na adresu staročeských politiků. Pro každého z nich měly *Šípy* připraveno několik pejorativních charakteristik, jež v souvislosti s nimi rády používaly. V Bráfově případě býval tematizován právě jeho rodinný poměr s „vůdcem národa",[184] který měl být zřejmě jednou z hlavních Bráfových „kvalit". List tak o Bráfovi častěji psal jako o *„zeťáčkovi"*.[185] Nicméně i přes tuto ironii bylo zřejmé, že *Šípy* považovaly právě Bráfa za Riegrova politického *„dědice"*, alespoň co se *„konzervativní strany"* týkalo.[186]

Pozadu nezůstávaly ani seriózní mladočeské noviny. Například *Národní listy* pro Bráfa vymyslely posměšnou přezdívku *„zeť národa"*.[187] I jinak však bylo na stránkách tohoto listu při zmínkách o Bráfovi častěji zdůrazňováno, že je Riegrovým zetěm. Připomínání rodinné vazby mezi oběma muži mělo tu výhodu, že negativně vnímané kroky a „poklesky" Bráfa mohly vrhat nepříznivé světlo i na jeho tchána. List *Velehrad* vydávaný v Kroměříži moravskými mladočechy dokonce přinesl interpretaci, že *„trudnou situaci, v nížto Rieger* [kvůli punktacím] *uváznul a s ním národ český, připravil a zavinil, jak se vůbec za to má jeho zeť dr. Bráf, jenž radil a hnal tchána do krajností a nepřátelství ku straně svobodomyslné. Domníval se dr. Bráf, že se dají Mladí zlomiti a zničiti a když se mu plán nepovedl a když už bylo patrno, že Staří podlehnou, tlačil Bráf pořád ještě, aby se zakročovalo proti odpůrcům narovnání vídeňského ostře a násilně! Byl Bráf vládnější než vláda, feudálnější než šlechta a to ho*

177 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 27.
178 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 531
179 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 121.
180 Tamtéž, s. 258.
181 Srov. Vanda MAREŠOVÁ, Libuše Bráfová a její sbírka oděvů z rodinné pozůstalosti, Acta Musei Nationalis Pragae. Historia, 2001, roč. 75, č. 3–4, s. 16–33, zde s. 27.
182 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 236.
183 Rieger napsal v listu svojí manželce, že ke sňatku jeho dcery s Bráfem dostal celou řadu gratulací a že se ukázalo, jaké vážnosti Bráf požívá právě u šlechticů. Riegrovi dokonce přišel osobně gratulovat jeden z předáků české historické šlechty hrabě Lev Thun, viz ANM, fond František Ladislav Rieger, k. 6, F. L. Rieger M. Riegrové 19. 2. 1888.
184 Sněmovní obrázky. Šípy 18. 10. 1889, s. 3; Píseň „naivních sedláčků". Šípy 28. 6. 1890, s. 5.
185 Zametejte před svým vlastním prahem. Šípy 24. 5. 1889, s. 3; Vychovatelé Dr. Riegra. Šípy 26. 4. 1890, s. 2; Národe český, luč se se světem. Šípy 19. 9. 1891, s. 5.
186 Prohlášení. Šípy 14. 6. 1890, s. 9; P. T. rytíři Šromovi, vůdci národa na Moravě. Šípy 28. 6. 1890.
187 Politování hodný dr. Rieger. Národní listy 16. 7. 1890, s. 2.

učinilo nenáviděným a připravilo Riegra o poslední zbytky popularity, která byla druhdy neobmezenou.“[188]

Tato myšlenka se zjevně zalíbila i *Národním listům*, které ji následně samy otiskly.[189] Došlo tak k zajímavé situaci, kdy byl Bráf mladočeským tiskem někdy líčen jako jakýsi Riegrův služebník a muž určený na provádění „špinavé práce“, jenž si získal politický vliv především díky svému sňatku s dcerou „vůdce národa“, jindy naopak vystupoval na stránkách mladočeských novin jako „šedá eminence“ ovládající svého tchána a spolu s ním i celou jeho stranu. V každém případě býval příbuzenský poměr obou staročeských politiků velmi často využíván při jejich kritice.

Nevíme přesně, jak samotný Bráf v 80. letech a po svém sňatku s Libuší Riegrovou uvažoval o svém postavení ve staročeské straně a na české politické scéně. Snad sám sebe skutečně považoval za Riegrova nástupce nejen ve vedení strany, ale i národa, jak dosvědčil spisovatel a tehdejší staročeský politik Antal Stašek.[190] Avšak vzhledem k Bráfově inteligenci i skepticismu[191] nepřekvapí, že měl poměrně brzy dospět k závěru, že novým „vůdcem národa“ se už pravděpodobně nestane.[192] Bráf totiž na konci 80. let s ohledem na posilování mladočeské strany předvídal, že staročeši budou ve vedení české politiky v dohledné době nahrazeni svými „svobodomyslnými“ odpůrci.[193] To se opravdu stalo po volbách do říšské rady v roce 1891, kdy padl Rieger a s ním i celá Národní strana.

Tehdejší události měly zásadní dopad jak na český politický život, tak na pozici Palackého a Riegrova rodu v rámci českého národního společenství. V Riegrově osobě se do té doby koncentrovalo, ještě ve větší míře než tomu bylo dříve u Františka Palackého, vůdčí postavení ve vlastní rodině, v politické straně i v národě. Porážka staročeské strany však ukončila „panování“ Riegrovy dynastie nad českou politikou, čímž přirozeně došlo k rozdělení nástupnictví po Riegrovi na jednotlivé oblasti. Ve vedení národa byli Rieger a staročeši vystřídáni mladočeskou stranou, ale ukázalo se, že symbolický post „vůdce národa“ už obsazen nebude. Mladočeši jednak Riegrovu autoritu dlouhodobě odmítali a nemohli tak na jeho místo okamžitě postavit jiného „vůdce“, jednak sami nedisponovali podobně významnou a charismatickou osobností, která by mohla tuto úlohu plnit a byla akceptována i mimo Národní stranu svobodomyslnou.

V tomto ohledu se projevilo, že tehdejší proměna české politiky byla podstatně hlubší a nespočívala pouze ve vystřídání staročechů mladočechy. Ruku v ruce s rozvojem a stále výraznější sociální stratifikací české společnosti na přelomu 19. a 20. století docházelo také k diferenciaci české politické scény.[194] Jednalo se předně o nástup moderních masových politických stran postavených na stavovském principu – nejprve sociálních demokratů a posléze i agrárníků, ale také o působení radikálního hnutí, které těžilo z problémů, v nichž se brzy po převzetí moci ocitla mladočeská strana. Ta byla totiž nakonec přinucena opustit rozhodné protivládní stanovisko a naopak začít hledat možnosti kooperace s vládou. Přitom však musela čelit rostoucí politické konkurenci. Vzhledem k situaci měl Bráf pravdu, když konstatoval, že minuly časy, kdy se někdo mohl stát *„vůdcem národa“*, a že schopný politik mohl nyní aspirovat nanejvýš na post *„vůdce strany“*.[195]

Názorně to dosvědčila Riegrova smrt v roce 1903. Tehdy se znovu vynořila otázka, zda ještě někdo usedne na stále prázdný stolec „vůdce národa“.[196] Avšak zatímco po smrti Palackého proběhl alespoň určitý náznak zápasu o jeho politické dědictví, Riegrovo úmrtí žádný takový střet nevyvolalo. Zřejmě už opravdu

188 Z Prahy. Velehrad 19. 8. 1890, s. 1.
189 Politické zprávy domácí. Národní listy 22. 8. 1890, s. 1.
190 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 531.
191 Srov. J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace, s. 57.
192 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 531.
193 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 268.
194 Otto URBAN, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 474.
195 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 531.
196 Viz R. VALÁŠEK, Vzpomínka na Riegra. Moravská orlice 8. 3. 1903, s. 1.

nebylo o co reálně bojovat. Jediný, kdo se v té chvíli alespoň náznakem přihlásil o osiřelé „vůdcovství“ v národě, byl mladočech Karel Kramář. Ten po Riegrově skonu jednak v kondolenci určené rodině,[197] jednak v politikově nekrologu[198] připomněl, že v poslední době požíval Riegrovy důvěry a že předák staročeské strany schvaloval a podporoval jeho oportunní politiku vůči rakouské vládě. V nekrologu Kramář také vyjádřil přesvědčení, že národ k politickému úspěchu potřebuje obecně uznávanou autoritu, která by dokázala spojovat (tak jako kdysi ta Riegrova) celou českou společnost.[199] Kramářovi se však jeho záměr stát se novým „vůdcem národa“ ani později nezdařil.[200]

Pro Bráfa, jenž v souvislosti s úmrtím svého tchána nevystupoval jako politik, ale výhradně jako truchlící pozůstalý, už otázka „vůdcovství“ v národě nebyla relevantní ani zajímavá. Důležitější z jeho hlediska bylo, kdo se postaví v čelo Národní strany, kterou Rieger až do své smrti vedl, ačkoli její praktické řízení už v té době spočívalo spíše na jeho příteli Karlu Mattušovi a zeti Bráfovi.[201] Riegrovým zřejmým politickým dědicem byl právě Bráf, jenže novým předákem staročechů byl nakonec (a nepochybně na základě všeobecné shody[202]) zvolen zasloužilý Mattuš, dosavadní první místopředseda strany. Ten byl nejen symbolem kontinuity, ale v dané situaci zřejmě představoval i pragmatickou volbu. Staročeši už v této době usilovali o spolupráci s mladočechy[203] a kompromisní Mattuš, jenž se v tomto směru už dlouho angažoval,[204] se jevil jako vhodnější osoba. Bráf s bývalým pražským starostou Jindřichem Šolcem zaujali pozici místopředsedů strany. Jak se ale ukázalo při přípravě nového stranického programu, vůdčí postavení zaujímal spíše Bráf.[205] Spolupráce Bráfa a Mattuše však byla vcelku bezkonfliktní, k čemuž přispívaly jejich srdečné vztahy a vzájemný respekt, o nichž svědčí jejich korespondence.[206]

Bráf tedy po Riegrovi nepřevzal ani „vůdcovství“ v národě, ani formální vedení staročeské strany. Jenže ani v případě nástupnictví na Riegrovo místo coby hlavy rodu nebyl jeho zeť prvním v pořadí. Zatímco dědicem Palackého odkazu se stal Rieger v daleko větší míře než historikův syn Jan, který pro tuto roli nejevil vhodné předpoklady, v Riegrově rodině byla situace odlišná. Byl zde Bohuš Rieger, jenž sice nepřipadal v úvahu jako pokračovatel v otcově politické činnosti,[207] ale postupně se stal významným a respektovaným učencem v oboru právní historie. Rieger svého syna v jeho kariéře podporoval a jeho odborné úspěchy mu imponovaly. Podle Marie Červinkové jejímu otci velmi záleželo *„na mužském rodu a zachování, pojištění jeho pro doby budoucí“*[208] a právě Bohuš měl představovat záruku, že Palackého i Riegrova dynastie, navíc ověnčená baronským titulem, který Rieger v roce 1897 obdržel, bude mít nástupce i v budoucnu. Toto očekávání se projevilo například v nelibosti, kterou Rieger projevil nad synovým sňatkem s Marií Červinkovou, sestrou Václava Červinky, která se z jeho pohledu nejevila jako dostatečně vhodná partie pro syna „vůdce národa“.[209] Riegrova očekávání vzhledem k synovi jsou patrná rovněž v jeho poslední závěti napsané v roce 1900. V ní Bohuš figuroval jako jeho hlavní dědic, kterému měla připadnout Maleč

197 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 139, inv. č. 139/3, kondolence Karla Kramáře z 3. 3. 1903.
198 Karel KRAMÁŘ, Za doktorem Riegrem. Česká revue 1902–1903, s. 481–489.
199 Tamtéž, s. 485.
200 Srov. Jana ČECHUROVÁ, Karel Kramář – platonický „vůdce národa“, in: Jan Bílek – Luboš Velek (eds.): Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo, Praha 2009, s. 705–712.
201 M. KUČERA, Albín Bráf, s. 708.
202 Srov. Albín BRÁF, Karel Mattuš, in: Týž, Život a dílo, díl I, Paměti, Praha 1922, s. 125–136, zde s. 125.
203 Sjezd strany staročeské. Národní listy 14. 3. 1904, s. 2.
204 Luděk BENEŠ, Karel Mattuš. Český politik a představitel samosprávy, in: P. Marek (ed.): Osobnost v politické straně, s. 79–99, zde s. 87.
205 M. KUČERA, Albín Bráf, s. 751.
206 LA PNP, f. Karel Mattuš; ANM, f. Albín Bráf, k. 11.
207 Bohuš o sobě při jedné příležitosti napsal: *„Nejsem politik (nejvýš historický).“* Viz ANM, f. Albín Bráf, k. 5, inv. č. 67, B. Rieger A. Bráfovi, nedatovaný list, podle kontextu z roku 1897.
208 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 393.
209 Milan VOJÁČEK, Vhodná partie pro syna vůdce národa. Nežádoucí sňatek Bohuše Riegra a Marie Červinkové aneb „rodinná tragédie“, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 2002, roč. 4, č. 1, s. 47–56.

i nejdůležitější rodinné památky a písemnosti. V závěti se Rieger také obracel na Bohuše a jeho potomky jako na své pokračovatele a apeloval na ně, aby dělali čest jeho a Palackého jménu.[210]

Vedle pokrevního příbuzenství Bohušovi pomohly také jeho osobní předpoklady. Když se po Riegrově smrti rodinná přítelkyně Anna Lauermannová-Mikschová zamýšlela nad tím, zda a skrze koho by mohla *„dynastičnost"* Palackého a Riegrova rodu pokračovat, před Bráfem, kterého neměla příliš v lásce, rozhodně upřednostnila Bohuše, v němž podle ní byla *„žíla Palackých"*.[211] Za pozornost stojí, že podobný názor měl i Václav Červinka. Ten u svého švagra sice postrádal *„Riegrovskou tradici"*, zato v něm spatřoval úsilí o budování tradice Palackého, ačkoli spíše po odborné než rodinné stránce.[212] Poněkud jinak působení Bohuše Riegra vnímal jeho univerzitní kolega a historik Josef Pekař, podle něhož se jednalo po Palackém a Riegrovi o třetího a rovnocenného člena *„národní dynastie"*. Ačkoli se Bohuš politického života stranil, svým výzkumem českého státního práva a moderní české politiky připravoval cenný materiál, který mohli profesionální politici využít, a navazoval tak svým způsobem na úsilí svého otce i děda. Bohuš se navíc ve svém odborném díle politikou obou slavných předků zabýval, čímž také aktivně pečoval o jejich odkaz, ačkoli mu podle Pekaře rodinná pieta nikdy nezabránila v objektivním a kritickém hodnocení minulosti.[213]

Při rozhodování, kdo se stane novou hlavou Palackého a Riegrova rodu, však mohly sehrát určitou roli také osobní vztahy panující v rodině. Zatímco Bohuš měl podle pozdějších vzpomínek své sestry Libuše k otci na sklonku jeho života blíže, mezi Bráfem a Riegrem panovalo napětí. Samotná Bráfová se vyjádřila v tom smyslu, že k její velké lítosti spolu její manžel a otec v posledních letech *„neharmonizovali"*. Dramatičtěji jejich vztah popsala Lauermannová, podle níž Bráf Riegrovi *„kazil poslední léta svým věčným nepřátelstvím"*. Bývalý „vůdce národa" *„poslední dobou byl trýzněn svým zetěm, říkával vždy: ‚Bojím se promluviti, hned začne hádku, raději nemluvím.'."*[214] Je pravda, že na Bráfovu popudlivost si Rieger stěžoval i v jednom z posledních dopisů, které před smrtí poslal Václavu Červinkovi.[215]

Nesoulad, jenž mezi Riegrem a Bráfem nastal, měl více příčin. Spíše příležitostné různice vznikaly kvůli hodnocení aktuální politické situace. Rieger samozřejmě uvítal, když mladočeši upustili od svého radikalismu a začali se vůči rakouské vládě chovat konstruktivně. Ovšem v některých konkrétních případech dovedl ocenit, když jeho nástupci ukázali vůči Vídni razantnější postoj, s čímž ale nesouhlasil Bráf, který byl proti mladočechům i nadále zaujat. Jednu takovou situaci popsal Rieger v listu Červinkovi v roce 1901: *„V politice málo utěšeného. Já v celku chválím, že poslanci vystupují rázněji, Albín to prohlašuje za blbství, a tak mi doma promluvit nelze."*[216] Neshody mezi tchánem a zetěm se týkaly také otázky, jak naložit po Riegrově smrti s malečským velkostatkem. Rieger by byl uvítal, kdyby v hospodaření pokračoval jeho syn Bohuš, jenž pro to ale nejevil příliš velké nadšení. Riegrovi přitom vadilo, že Bráf měl Bohušovi *„sugerovat"* své vlastní ekonomické názory o nevýhodnosti držení takového velkostatku.[217]

Hlavní příčina sporů ale měla ryze osobní povahu. Po smrti Marie Červinkové převzala péči o otce její mladší sestra Libuše. Její snaha, aby Rieger dodržoval dietu, nepřepínal svoje síly a byl na sebe celkově opatrný, však nebyla vždy snadná ani úspěšná. Hlavní překážku jejího úsilí trefně charakterizoval Václav Červinka,

210 Archiv AV ČR, f. Svatobor, k. 66, Opis Riegrovy závěti z 5. června 1900, s. 6.
211 Tereza RIEDLBAUCHOVÁ – Eva FARKOVÁ (eds.), Z deníků Anny Lauermannové-Mikschové, Praha 2014, s. 188.
212 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 5, V. Červinka L. Bráfové 1. 7. 1918.
213 Josef PEKAŘ, Bohuš Rieger, Český časopis historický, 1907, roč. 13, s. 272–276, zde s. 274.
214 T. RIEDLBAUCHOVÁ – E. FARKOVÁ (eds.), Z deníků, s. 186–187. Srov. Jan KRČMÁŘ, Paměti, díl I, (do roku 1918), Praha – Pelhřimov 2017, s. 275.
215 LA PNP, f. Václav Červinka, F. L. Rieger V. Červinkovi 21. 2. 1903.
216 LA PNP, f. Václav Červinka, F. L. Rieger V. Červinkovi 6. 11. 1901.
217 LA PNP, f. Václav Červinka, F. L. Rieger V. Červinkovi 8. 2. 1900.

↑ František Ladislav Rieger a Albín Bráf v kruhu rodiny a přátel, asi 1902 (Soukromý archiv Václava Macháčka-Riegra).

který poznamenal, že Rieger *„jest sám sobě přílišnou autoritou“*.[218] Úspěšnější v péči o tchána nebyl ani Bráf, jenž si v dopisech manželce občas postěžoval, že Rieger ignoroval jeho rady a zařídil se podle svého, kvůli čemuž pak nastaly různé nepříjemnosti.[219] Dokonce o nemoci, na niž Rieger zemřel, měl Bráf prohlásit, *„že si to* [Rieger] *udělal sám, že se nešetřil“*.[220] Situaci někdy zhoršovala také Riegrova povaha, například stoicismus, s nímž přistupoval k osobním tragédiím, jež jej v životě potkaly. Ten se totiž mohl ostatním jevit jako určitá lehkomyslnost nebo necitelnost.[221] Když se například Bráf v roce 1902 obával o život Libuše, o níž se tehdy lékaři mylně domnívali, že je nevyléčitelně nemocná, popudilo jej, že *„starý pán to nese jak by nic“*.[222] Blízké soužití otce s dcerou a zetěm tak nebylo vždy snadné a objevovalo se v něm více třecích ploch, které poznamenaly osobní vztah mezi Riegrem a Bráfem.

V tomto ohledu mezi oběma muži panoval jiný poměr než mezi Palackým a Riegrem. Rieger vůči svému tchánovi až do konce opravdu setrval v pozici uctivého, oddaného a pečujícího syna. Kromě rozdílných povah Riegra a Bráfa se zde projevila i skutečnost, že se změnila doba a že Rieger ve své rodině neměl ani nemohl mít takovou neomezenou úctu a autoritu, jaké se těšil jeho tchán, který byl i pro svoje nejbližší nedostižným ideálem.[223] Zatímco v Palackém ještě doznívalo osvícenský svět, jenž se měl projevovat určitou puritánskou prostotou a důstojností jeho osobnosti, Rieger už byl modernější člověk vyrůstající v období

218 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 5, V. Červinka L. Bráfové 11. 4. 1902.
219 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 3a, A. Bráf L. Bráfové 10. 7. 1900.
220 T. RIEDLBAUCHOVÁ – E. FARKOVÁ (eds.), Z deníků, s. 186.
221 Miloš JIRÁNEK, Literární dílo, Praha 1936, s. 640.
222 LA PNP, f. Václav Červinka, A. Bráf V. Červinkovi 29. 1. 1902.
223 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky I, s. 560.

↑ František Ladislav Rieger a Karel Mattuš, asi 1902 (Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, fond Sbírka historických fotografií, inv. č. 173.571).

biedermeieru.[224] Působil díky tomu „lidštěji“ než mytický „otec národa“, což byla v určitém ohledu výhoda pro jeho politickou činnost, ale také z toho vyplývaly některé Riegrovy lidské slabosti, kterých si byla vědoma i jeho rodina.

Odlišnou podstatu vztahu mezi Riegrem a Palackým na jedné a Riegrem a Bráfem na druhé straně lze dokumentovat také skrze dochovaný fotografický materiál. Není mi známá žádná fotografie, na níž by se Rieger a Bráf společně prezentovali v podobně stylizované a symbolické póze jako kdysi Palacký a Rieger. Na fotografiích, které máme k dispozici, jsou Bráf s tchánem většinou zachyceni v kruhu širší rodiny a nejbližších přátel a není mezi nimi naznačena žádná osobnější vazba (obr. 5). Ačkoli byli blízcí spolupracovníci a následně i příbuzní, onen zvláštní poměr, který panoval mezi Palackým a Riegrem, se v jejich případě nevytvořil. Zato existuje zajímavá fotografie Riegra a Mattuše z posledních let Riegrova života (obr. 6). Nejednalo se o oficiální portrét dvou vrcholných staročeských politiků určený ke zveřejnění, snímek měl sloužit jako soukromá připomínka přátelství dvou starých druhů, jejichž osobní vztah byl na fotografii zachycen. Žádný podobný snímek, jenž by znázorňoval blízkost Riegra a Bráfa, se dle všeho nedochoval a zřejmě ani nevznikl.

Bráfovi by snad pomohlo, pokud by od Riegra ještě za jeho života převzal vedení české politiky i staročeské strany, což by mu dodalo symbolickou váhu a napomohlo tomu, že by byl v očích veřejnosti a možná i nejbližších vnímán jako skutečný nástupce v čele „politické“ dynastie. Když ale tento rod na začátku 90. let 19. století ztratil politickou relevanci, také Bráfova pozice v rodině se tím oslabila ve prospěch Riegrova syna Bohuše. Situace se změnila, když Bohuš v roce 1907 předčasně zemřel a zanechal po sobě tři nezletilé syny. Hlavou rodu se tak nakonec

224 Tento rozdíl se měl projevovat například i ve vzhledu a vybavení pracoven obou mužů, jak poznamenal historik Karel Stloukal, viz J. O. N.: Otevření rodinného musea Palackého a Riegrova v Praze. Národní listy 18. 12. 1931, s. 5.

stal přece jen Bráf. Právě tehdy se ale ukázalo, že i on dokáže tuto roli směrem k veřejnosti důstojně plnit a že má k tomu i vhodné předpoklady.

Úsilí o pěstování rodové tradice a odkazu bývalo přisuzováno především Bohuši Riegrovi, který k tomu mohl využít své odborné dílo a historickou erudici, avšak také jeho švagr se v této oblasti angažoval, ačkoli v poněkud jiném směru. Bráf se jako organizátor a agitátor staročeské strany už v 80. letech snažil pečovat nejen o její tisk, ale také o veřejný obraz jejího předáka. Právě na sklonku 80. let musel Rieger kvůli podpoře Taaffeho vlády čelit poměrně tvrdé kritice ze strany mladočechů, ale také rostoucí nespokojenosti české veřejnosti, která postrádala výraznější politický úspěch.

Bráf se kvůli tomu obával, že mladočeši by mohli uspět v nadcházejících volbách do zemského sněmu v roce 1889.[225] Pro Riegra i celou stranu by přitom bylo ponižující, pokud by právě předák staročechů ve volbách nedosáhl přesvědčivého výsledku, nebo by dokonce propadl. Bráf proto kontaktoval stoupence Národní strany Antala Staška žijícího v Semilech a dotázal se jej na to, jaké šance na zvolení by měl Rieger ve svém domácím semilském a železnobrodském venkovském volebním okresu – pokud by bylo zvolení nejisté, kandidoval by „vůdce národa" raději jinde. Stašek, aniž by byl dostatečně obeznámen s náladami v některých obcích železnobrodského okrsku, Riegrovy šance hodnotil příznivě.[226] Nakonec se stalo, že Riegra ve volbách málem porazil mladočeský novinář Karel Tůma.[227] Ačkoli Rieger zvítězil, o jeho rozpačitém výsledku následně vtipkovaly mladočeské *Šípy*,[228] a politika samotného se nepříjemně dotklo, že se dostal do situace, kdy musel s napětím čekat na sečtení všech hlasů.[229]

Bráf se pokoušel pečovat o veřejný obraz svého tchána i po jeho politickém pádu. Například pomáhal Riegrovi promýšlet, kdy a kde by měl poprvé od volební porážky veřejně vystoupit s projevem, aby to vyvolalo dobrý dojem u obecenstva a Riegrovi potenciálně umožnilo vrátit se do aktivnějšího politického života.[230] Když se ukázalo, že předák staročeské strany se už do každodenní politiky nezapojí, Bráf se pokoušel alespoň chránit odkaz, který po sobě „vůdce národa" zanechal a který byl poznamenán punktacemi. Příznačné je, že Bráf tak činil především anonymně, zřejmě z toho důvodu, aby jeho upřímně míněná snaha nebyla vykládána skrze jeho příbuzenský poměr k Riegrovi. Důležité bylo, že se při apologii staročeského předáka zaměřoval na otázky, které byly z hlediska hodnocení Riegrovy kariéry klíčové a na kterých záleželo i jeho tchánovi.

Kupříkladu u příležitosti padesátého výročí Riegrovy doktorské promoce v roce 1897 byl v *Hlasu národa* uveřejněn anonymní článek, jehož pisatel se zamýšlel nejen nad tímto jubileem, ale také nad Riegrovým působením jako takovým. To se totiž mohlo zdát po jeho politické porážce jako víceméně neúspěšné. Pisatel proto záměrně upozornil na Riegrovu nepolitickou činnost, *„na kterou se při rozličných oceněních jeho snadno zapomíná"*. Připomněl, že v této oblasti Rieger vykonal mnoho, zejména jako zakladatel české národohospodářské literatury a redaktor *Slovníku naučného*, ale také jako podporovatel krásného umění. Text tím dokazoval, že Riegrovy zásluhy o národ byly značné i bez ohledu na jeho politické prohry a že budoucnost jej ocení nejen jako státníka, ale také jako *„učitele lidu"*, který *„na všech místech, na něž ho osud postavil, sloužil lidu svému celou silou svého mnohostranného talentu, celou obětavostí své bezúhonné povahy a celou hloubkou své nezměrné lásky k němu"*.[231]

Riegra tento článek upřímně dojal a po jeho přečtení Bráfovi napsal: *„Nemohu myslit jinak, než že jste článek o mně v Hlasu sám sestavil; je mi snad v něm lichoceno*

225 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky III, s. 268.
226 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 482–483.
227 Rieger získal 48 hlasů, Tůma 39. Viz Vítězství Národní strany svobodomyslné. Národní listy 3. 7. 1889, s. 1.
228 Po Semilské volbě. *Šípy* 5. 7. 1889, s. 2.
229 A. STAŠEK, Vzpomínky, s. 483.
230 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 13, A. Bráf F. L. Riegrovi 30. 7. 1892.
231 K doktorskému jubileu Fr. Lad. Riegra. Hlas národa 19. 6. 1897, s. 1–2.

v tom onom, ale v celku mám ještě tolik marnosti, že jsem to přečetl s potěšením, ač jinak bývám nedbalým na to qu'en-dira-t-on [fr. co si lidé myslí], *předce to člověka vždy trochu těší, když jiní na něm nalézají dobrou stránku* […]"[232] Rieger s Bráfovou interpretací svého životního díla souzněl, a když měl o rok později při osmdesátých narozeninách veřejně zhodnotit svoje působení, právě tímto Bráfovým výkladem zdůrazňujícím jeho rozmanitou nepolitickou činnost se inspiroval.[233]

Přímo z roku 1898 pochází druhý Bráfem napsaný text o Riegrově úloze v moderních českých dějinách.[234] Článek vyšel anonymně v časopise *Alétheia* u příležitosti stého výročí narození Františka Palackého. K tomuto jubileu bylo publikováno mnoho textů zabývajících se osobností a dílem „otce národa". Ten Bráfův byl výjimečný v tom, že jeho záměrem nebyla primárně oslava českého historika, ale spíše zdůraznění Riegrova významu, který býval vedle toho Palackého mnohdy přehlížen. Bráf upozornil na to, že Palacký byl při oslavách opakovaně uváděn jako tvůrce českého politického programu. Skutečným vůdcem české politiky však byl podle autora textu už od počátku 60. let Rieger, který se také podílel společně s Jindřichem Jaroslavem Clam-Martinicem na formulování českého státoprávního programu, zatímco Palacký se už tehdy plně věnoval svojí historické práci. Ocenění, jež na slavnosti v tomto ohledu směřovala k Palackému, by si tak ve skutečnosti zasloužil Rieger, přičemž *„skvoucímu slávověnci Palackého nevzejde újma, když tento lístek do něho nepatřící bude z něho vyňat"*.[235]

Jak jsme viděli, Riegra občas mrzelo, že některé jeho vlastní „zásluhy" bývaly připisovány jeho tchánovi, ale sám nemínil Palackému upírat v očích veřejnosti jeho výjimečný status. Bráf si však takovéto objektivnější stanovisko dovolit mohl.[236] Přestože ve svém článku vzdal hold i „otci národa", chtěl především podpořit svého vlastního tchána. Riegra dozajista i tentokrát uznání od zetě potěšilo. Bráfova snaha dohlížet na to, aby si Rieger uchoval náležité místo v paměti české společnosti, přitom pokračovala i po politikově smrti a nijak ji nepoznamenalo ani napětí mezi oběma muži v posledních letech Riegrova života. Bráf například rodinu zastupoval při slavnostech, na nichž měl být někdejší „vůdce národa" připomenut. Nejvýznamnější z nich bylo odhalení pamětní desky s Riegrovým portrétem na domě, v němž politik bydlel v Kroměříži v roce 1848. Na slavnosti, která se uskutečnila 9. září roku 1911, Bráf pronesl krátký projev, ve kterém zopakoval, že Riegrův význam pro národ se neomezoval pouze na oblast politiky, a zamyslel se nad tím, co by jeho tchán shromážděnému davu asi řekl, kdyby byl přítomen.[237] Stručný a optimistický „vzkaz" se skutečně nesl v Riegrově duchu a ukazuje, jak dobře Bráf tchánovi rozuměl.

I v soukromí vzpomínal Bráf na Riegra v dobrém a se zjevnou úctou,[238] ačkoli často bez formální uctivosti, kterou by bylo možné s ohledem na osobnost „vůdce

232 ANM, f. František Ladislav Rieger, k. 13, F. L. Rieger A. Bráfovi 20. 6. 1897.

233 Srov. P. MÁŠA, Živoucí pomník národa, s. 484.

234 [Albín BRÁF,] Vyvrácená legenda. Alétheia, 1898, roč. 2, sešit 4, s. 145–150. Rukopis tohoto článku se nedochoval v Bráfově pozůstalosti, ani není uveden v žádném ze seznamu Bráfových prací (viz ANM, f. Albín Bráf, inv. č. 3085, Přehled publikační činnosti dr. A. Bráfa v letech 1898–1905 – seznam napsaný prof. Cyrilem Horáčkem; Seznam Bráfových prací. In: A. BRÁF: Život a dílo V, s. 265–268.). Nicméně podle stylu, hlavních myšlenek, které Bráf opakoval i jinde (např. v Albín BRÁF, Listy politického kacíře, Praha 1902, s. 62), i vlastního obsahu je autorem právě Bráf. Ten měl k *Alétheii* blízko a nelze si představit, že by v ní článek o tomto pro Palackého a Riegrovu rodinu citlivém tématu publikoval někdo jiný než právě někdo z jejích členů. Navíc už po uveřejnění textu Bráfovo autorství předpokládali i mnozí současníci, viz Vyvrácená legenda. Právo lidu 2. 7. 1898, s. 3; M. [Tomáš Garrigue MASARYK], *Přehled*. Naše doba, 1898–1899, roč. 6, s. 546–555, zde s. 553. Posledním dokladem, že Bráf text skutečně napsal, je také jeho zájem o reakce, které se na něj v tisku objevily, viz ANM, f. Bohuš Rieger, k. 7, inv. č. 103, A. Bráf B. Riegrovi 6. 7 1898.

235 [A. BRÁF,] Vyvrácená legenda, s. 150.

236 Je příznačné, že velká část článku vyšla následně také v oficiálním staročeském listu *Hlas národa*, na který měl tehdy Bráf značný vliv, viz *Vyvrácená legenda*. Hlas národa 30. 6. 1898, s. 2.

237 Riegrova slavnost v Kroměříži. Moravská orlice 11. 9. 1911, s. 2.

238 Jan ŽÁK, Z mých vzpomínek na dra Albína Bráfa, in: Bráfův památník, s. 36–37, zde s. 37; J. KRČMÁŘ, Paměti I, s. 225 a 275.

národa“ očekávat.[239] Například o tchánovi mluvil jako o *„fotrlem“*.[240] Je těžké si představit, že by se podobně vyjadřovali členové rodiny o Františku Palackém. Pro Bráfa však nebyl Rieger velikánem z mramoru, byl pro něj člověkem z „masa a krve“, jehož si vážil, ale současně dobře poznal i jeho slabé stránky.

Nejdůležitější prostředek Bráfovy péče o Riegrův odkaz po roce 1903 ale představovala jeho literární činnost. Na prvním místě je třeba zmínit nekrolog „vůdce národa“ publikovaný v *Alétheii*. Bráf i při této příležitosti vyzdvihl Riegrovu všestrannou činnost a ocenil jeho nezištnou lásku k národu. Ta se podle něj měla projevit paradoxně ve chvíli, kdy Rieger obětoval svoji popularitu při obhajobě punktací, o jejichž přínosu pro českou věc byl přesvědčen: *„To byl největší důkaz jeho nezměrné lásky k národu a není možno, aby se z něho nelinulo požehnání mravní posily všem nám žijícím i budoucím.“*[241] Bráf tím nabídl možnost, jak interpretovat Riegrovu politickou porážku způsobem, který pro staročeského předáka vyzníval relativně příznivě.

Punktace představovaly nejen pro Riegra, ale pro staročechy obecně, traumatickou událost. Například právě Rieger se po svém politickém pádu k vídeňským úmluvám opakovaně vracel a snažil se jejich obsah i svoji úlohu při jejich dojednání obhájit.[242] Proto není náhoda, že právě tomuto tématu Bráf věnoval zvýšenou pozornost i ve svých pamětech.[243] Ačkoli mu šlo o to pojmout toto *„tak důležité rozhraní nejen v osudech strany staročeské, nýbrž i v osudech české politiky vůbec“* jako komplexní jev, pochopitelně se zabýval rovněž Riegrovou rolí v tehdejším dění. Bráf považoval obsah punktací i přes určité problematické aspekty za vcelku prospěšný pro české národní zájmy. Zvláště se to mělo ukázat s odstupem času a znalostí dalšího vývoje. Současně ale připustil, že počínání „vůdce národa“ tehdy nebylo bez chyb. Bráf pohlížel kriticky především na tchánův přílišný optimismus a jeho ne vždy po právnické a formální stránce přesné interpretace dohody, což často oslabovalo dojem jeho obhajoby vídeňských úmluv. Autor pamětí navíc vyčetl celé české delegaci, která ve Vídni jednala, malou odbornou připravenost ve srovnání s jejich německými kolegy.

Bráf tedy nezastíral, že staročeši i jejich vůdce se dopustili celé řady pochybení, jež přispěla ke krachu dohody a jejich porážce ve volbách. Přesto ale hodnotil Riegrovu úlohu převážně pozitivně. Předně z morálního hlediska ocenil jeho úmysl, kterým bylo vyjednat dohodu mezi Čechy a Němci, skrze niž by se v Českém království zabezpečil národnostní smír. I tentokrát vyzdvihl politikovu odvahu, s níž se vzepřel *„Jeho Veličenstvu Lidu“*, když byl sám přesvědčen o prospěšnosti punktací.[244] Bráf tak hodlal dosvědčit Riegrovy „nejčestnější“ úmysly, s nimiž punktace podepsal, ačkoli o těch už v době vzniku pamětí nepochybovali ani někdejší odpůrci „vůdce národa“. Z hlediska Riegrova odkazu bylo důležitější, že jeho zeť v memoárech objasnil, jak mělo dojít k jedné z nejvíce kontroverzních událostí spojených s punktacemi, konkrétně ke sporu mezi Riegrem a ministrem spravedlnosti Bedřichem Schönbornem o to, zda bylo v rámci punktací přislíbeno, že bude v určitém rozsahu povoleno vnitřní úřadování v češtině při sborových soudech prvé stolice. Rieger měl totiž souhlasit se zněním vídeňských úmluv na základě tohoto ústního slibu, který mu měl ministr dát. Schönborn však později popřel, že by tak učinil.

Bráf ve svých pamětech zaznamenal svědectví knížete Jiřího Lobkowicze, jenž se konferencí ve Vídni účastnil a podle něhož ministr opravdu přislíbil, že

239 Srov. Josef PENÍŽEK, Z mých pamětí. Z let 1878–1918, svazek II, Drobné črty, Praha 1924, s. 22.

240 Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.), Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018, s. 160. Podle Bráfa se tak o Riegrovi v rodinném kruhu běžně hovořilo, ale například v rodinné korespondenci jsem pro to nenašel doklady. Samotný Bráf v komunikaci s manželkou nebo švagrem Václavem Červinkou psal o Riegrovi jako o „tatínkovi“, případně o „otci“. V dopisech adresovaných přímo Riegrovi Bráf svého tchána oslovoval „Drahý tatínku!“.

241 Albín BRÁF, Frant. Lad. Rieger, in: Týž, Život a dílo I, s. 123–124, zde s. 124.

242 Srov. P. MÁŠA, Živoucí pomník národa, s. 178.

243 Albín BRÁF, Vídeňské punktace, in: Týž, Život a dílo I, s. 31–54.

244 Tamtéž, s. 40.

by ve výše naznačeném smyslu učinil některé kroky, ale s tou výhradou, že se musí nejprve informovat, zda by to bylo možné. Jeho úředníci však takové řešení zamítli, což později, za Riegrovy nepřítomnosti, ministr oznámil ostatním členům delegace. Jelikož už bylo krátce před podepsáním dohody, přítomní se rozhodli, že Riegrovi tuto skutečnost zatají, aby si svůj souhlas s punktacemi nerozmyslel. Staročeský předák pak dohodu v dobré víře podepsal a na slib ministra se dále odvolával.[245] Toto líčení pomáhalo objasnit Riegrovu motivaci při uzavření punktací a mělo prokázat, že ze svých pozic neustoupil v takové míře, jak se mohlo zdát. S tímto výkladem se však veřejnost seznámila teprve po vydání Bráfových pamětí v roce 1922.[246]

Jestliže literární kritik František Xaver Šalda vyčetl Bráfovým memoárům, že právě kapitola o punktacích nebyla náležitě využita k tomu, aby přiblížila, jak Rieger v soukromí prožíval svoji porážku, která měla rysy antické tragédie,[247] nepochopil (anebo spíše kvůli své averzi k autorovi textu nechtěl pochopit) úmysl, s nímž se Bráf chápal pera. Pisatel pamětí hodlal především poměrně objektivně vylíčit tehdejší dění a na více úrovních obhájit Riegrovy postoje a úmysly, aniž by přitom zastíral politické chyby, jichž se dopustil. Ačkoli Bráf v této stati nepřinesl literárně a psychologicky působivý portrét tchána, vyzdvihl mravní étos, jímž se Riegrova politická činnost vyznačovala a jehož se „vůdce národa“ nevzdal ani ve chvíli svého politického pádu.

Bráfova péče o Riegrův odkaz pramenila hlavně z úcty, kterou zeť choval ke svému tchánovi. Připomínání Riegra, jeho zásluh a ostatně už samotný příbuzenský svazek s rodinou „otce“ a „vůdce“ národa však současně představovaly cenný symbolický kapitál, jenž mohl Bráfovi pomoci při jeho politickém působení. Pro Národní stranu, kterou Bráf společně s Mattušem vedl a které se nedařilo získat zpátky důvěru voličů i z toho důvodu, že její program šel v mnoha ohledech proti „duchu doby“, představovalo Palackého a Riegrovo jméno důležitý prostředek, skrze nějž bylo možné zaujmout širší veřejnost, mobilizovat tradiční příznivce a rovněž ve zkratce shrnout hodnoty a principy, na nichž strana dlouhodobě stála. Proto se na Palackého a Riegra jako na své zakladatele a významné vůdce odvolával také reformní politický program strany z roku 1905, na jehož vzniku se Bráf hlavní měrou podílel.[248]

Spojení s někdejším „vůdcem“ a „otcem“ národa přinášelo prestiž i Bráfovi samému. Jako na představitele Palackého a Riegrova rodu se na něj obracela pozornost veřejnosti při různých vzpomínkových slavnostech a příbuzenský vztah s Riegrem byl zmiňován také v souvislosti s jeho jmenováním ministrem orby v předlitavské vládě, kdy se očekávalo, že naváže na tradici a politiku svého tchána.[249] Příbuzenské pouto s Riegrem (a Palackým) tak přispívalo k zajímavému postavení, jemuž se Bráf coby představitel tehdy už marginální politické strany těšil v českém veřejném životě před svojí předčasnou smrtí. Samozřejmě byla uznávána především jeho odborná a pedagogická činnost,[250] stejně jako jeho publicistické a osvětové aktivity. Právě díky nim mohl být později vnímán, když ne jako „vůdce“, alespoň jako *„rádce a kárce národa“*.[251] Bráfově reputaci také pomohlo, že se už nepodílel na každodenních bojích na politickém kolbišti, díky čemuž mohl vystupovat smířlivěji i vůči svým dřívějším politickým oponentům.[252] Pro širší

245 Tamtéž, s. 36–37.
246 Bráfovy paměti poskytly důležité svědectví i pro historiky, využil je například také Karel Kazbunda, který se jako první punktacemi systematicky zabýval, viz Karel KAZBUNDA, Krise české politiky a vídeňská jednání o t. zv. Punktace roku 1890, část III, Český časopis historický, 1934, roč. 40, s. 491–528, zde s. 514–515.
247 František Xaver ŠALDA, Na okraji dní, in: Soubor díla F. X. Šaldy, díl XXIII, Kritické projevy 14, Dodatky z let 1898–1937, Praha 2018, s. 154–156.
248 Pavel CIBULKA (ed.), Politické programy českých národních stran 1891–1914, Praha 2023, dokument č. 93, s. 282–294, zde s. 282–284.
249 Dr. Forscht über die Lage. Neue Freie Presse 15. 2. 1909, s. 10.
250 J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Vůdčí rodina v české národní elitě 19. století, s. 44.
251 Karel ENGLIŠ, Řeč pronesená při slavnosti odhalení pamětní desky na rodném domě prof. Dr. Albína Bráfa 18. září 1927, in: Bráfův památník, s. 6–11, zde s. 9–10.
252 Albín Bráf. Čas 2. 7. 1912, s. 1.

veřejnost byla atraktivní rovněž Bráfova ministerská funkce, protože člen vlády z řad českých politiků stále představoval cosi výjimečného.[253] Po Bráfově smrti se navíc potvrdilo, že byl všeobecně vnímán také jako stávající hlava významné „národní dynastie", a o jeho činnosti i přínosu pro české národní hnutí bylo právě z tohoto hlediska uvažováno. Jak už jsme viděli v úvodu této studie, Bráf byl v nekrolozích často prezentován jako završitel díla svých předchůdců v čele rodiny.

Bráf tedy díky své vlastní odborné práci a politickým úvahám bezesporu představoval mimořádnou osobnost tehdejšího českého intelektuálního světa, avšak příbuzenský svazek s Palackým a Riegrem dodával jeho osobnosti značný symbolický potenciál. Na druhou stranu nemusel být život ve stínu slavných předků vždy snadný. Podle lékaře Emericha Meixnera, který Bráfa v posledních dnech jeho života ošetřoval, měl nemocný před smrtí *„blouzniti o tom, že nezanechá po sobě památku hodnou Palackého a Riegra a že je nehodným synem svých předků"*.[254] Podle všeho nešlo o pouhé „blouznění", ale o pocity, které Bráfa skutečně trápily.

Doklady o tom máme například z doby po smrti Bráfova jediného syna Václava. Tehdy Mattuš napsal svému příteli útěšný list, v němž na něho apeloval, aby kvůli rodinné tragédii nerezignoval na svoje povinnosti vůči národu: *„A právě Vy jste si vydobyl a vyhradil takové místo ve velké dílně národní, že by bylo s velkou škodou, abyste třeba jen na čas měl ustati od vynikajícího působení Vašeho. Já aspoň Vás považuji za dočasného zástupce dynastie národní Palackého a Riegra, za toho, který tradici vědeckou a politickou těchto prvních představitelů zachovává v původní ryzosti a tím účinkuje na své okolí. Je to interes důležitý, interes národní, abyste zůstal co nejdéle zachován práci ve prospěch národa."*[255] Dojatý Bráf Mattušovi poděkoval a ve své odpovědi shrnul, jak se on sám k této záležitosti staví: *„Byť také nemohu si osobiti význam, jaký mi ráčíte přikládat, o své povinnosti uvažuji často sám a namáhám se utvrdit se pro ni."*[256]

Bráf si byl tudíž vědom toho, že se mu nepodařilo a vzhledem k proměnám doby, české politiky i společnosti snad ani nemohlo podařit,[257] aby se stal plnohodnotným nástupcem Palackého a Riegra v rámci českého národního hnutí, a to ani prostřednictvím svého vědeckého díla, jemuž se kvůli jiným aktivitám nemohl naplno věnovat a o jehož hodnotě měl proto sám pochybnosti.[258] Zároveň ale chápal svoji příslušnost k rodu „otce" a „vůdce" národa jako závazek, který na něj kladl vysoké nároky – ať už se týkaly jeho vlastního působení, nebo péče o památku svých „velkých" předchůdců, zejména tchána. Tomuto závazku se Bráf snažil až do své smrti skutečně dostát. O to více jej ale muselo trápit vědomí, že on sám nezanechal rodu nikoho, kdo by mohl v rodinné tradici pokračovat a kdo by se mohl postarat také o jeho vlastní odkaz.

Závěr

Příbuzenské pouto, které se vytvořilo mezi Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegrem díky Riegrovu sňatku s Palackého dcerou Marií v roce 1853, zapříčinilo, že se vedení českého veřejného života na několik desetiletí ocitlo v držení jedné rodiny. Česká politika tak získala určitý patriarchální rozměr, k čemuž přispělo i to, že její formální „hlavou" byl právě „otec národa" a jeho nesporným nástupcem v čele rodiny i národa jeho zeť. Ačkoli se zdálo, že také Rieger našel svého politického dědice v zeti Albínu Bráfovi, proměny společenského a politického života v poslední čtvrtině 19. století už neumožnily podobné předání moci v rámci jedné rodiny, jak tomu bylo v případě Palackého a Riegra.

253 ANM, f. Albín Bráf, k. 5, inv. č. 57, V. Červinka A. Bráfovi 29. 9. 1909.
254 Za drem. Albínem Bráfem. Národní listy 2. 7. 1912, s. 1.
255 ANM, f. Albín Bráf, k. 11, inv. č. 613, K. Mattuš A. Bráfovi 11. 5. 1908.
256 LA PNP, f. Karel Mattuš, A. Bráf K. Mattušovi 12. 5. 1908.
257 J. ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace, s. 55.
258 J. KRČMÁŘ, Paměti I, s. 270.

Po volební porážce Národní strany v roce 1891 definitivně skončilo vedení české politiky představiteli Palackého a Riegrova rodu.

Díky tomu, že „politická dynastie“ už neměla dále pokračovat, proměnila se také otázka nástupnictví v čele Riegrovy rodiny. Ačkoli Riegrovým blízkým spolupracovníkem byl Bráf, předák staročeské strany na rozdíl od Palackého projevoval větší zájem o to, aby rod „Palackého-Riegra“ pokračoval v pokrevní mužské linii, konkrétně skrze jeho syna Bohuše. Bráf se tak „hlavou“ Riegrova rodu stal až po švagrově smrti. Za pozornost ale stojí, že Bráf se na této pozici v povědomí české společnosti už trvale udržel a že právě on bývá dodnes vnímán jako třetí plnohodnotný představitel „národní dynastie“ Palackého, Riegra a Bráfa.

Důvodem je zřejmě politická povaha Bráfovy činnosti, která jej s Palackým a Riegrem v očích veřejnosti spojovala více, než tomu bylo v případě Bohuše Riegra, jenž se věnoval hlavně vědě. Bráfovi v tomto směru nepochybně pomohlo i to, že po jeho smrti byl systematicky budován jeho veřejný obraz coby následovníka Palackého a Riegra.

Ačkoli Bráf nezanechal svého „nástupce“, který by pečoval o jeho památku, mnohé pro něj vykonala manželka Libuše a také univerzitní žáci. Ti na svého učitele rádi vzpomínali, především na jím vedené semináře konající se v jeho bytě v MacNevenově paláci plném památek na národní velikány,[259] a rovněž se účastnili podniků, které měly připomínat Bráfův odkaz.[260] Největší zásluhy měl v tomto ohledu Josef Gruber, jenž inicioval vydání Bráfových spisů, napsal jeho stručný životopis a také ještě před jeho předčasným úmrtím formuloval tezi, že Bráf svým národohospodářským dílem přirozeně završil buditelské úsilí slavných předků Palackého a Riegra.[261]

Gruber přitom vycházel z myšlenky, že národní obrození probíhalo ve třech etapách – slovesné, politické a národohospodářské. Takové chronologické členění obrozenecké éry ve svém díle formuloval právě Bráf a jeho koncepce došla obecnějšího uznání.[262] Přestože Bráf sám sebe neprezentoval jako národohospodářského buditele českého lidu, díky svojí činnosti tak mohl být vnímán, a to svými žáky i širší veřejností. Bráf tedy v podstatě sám nabídl interpretační rámec, skrze nějž bylo možné pozitivně hodnotit jeho význam z hlediska rozvoje českého národního hnutí i přes absenci výraznějších politických úspěchů. Gruber, který měl při životním jubileu učitele vykreslit jeho pozitivní portrét, se na tomto základě pokusil začlenit Bráfovu postavu do širšího národního příběhu, v němž by navíc navazovala na dílo Palackého a Riegra. Jak jsme viděli v úvodu této studie, Gruberův výklad došel po Bráfově smrti všeobecného přijetí.[263]

Nabízí se přitom otázka, jak je možné, že fenomén „národní dynastie“ Palackého, Riegra a Bráfa vykazoval určitou životnost ještě dvě desetiletí poté, co představitelé rodu museli odejít z vrcholné politiky. Nasvědčovalo by to tomu, že politické vůdcovství nebylo tím jediným, co „první rodině národa“ dokázalo zajistit mimořádné postavení a vliv v rámci české společnosti. Zjevně zde byly i některé další, na první pohled méně patrné faktory, které přispívaly k tomu, že příslušníci tohoto rodu dokázali setrvat v popředí českého veřejného života tak

259 Např. František WEYR, Paměti, díl I, Za Rakouska (1879–1918), Brno 1999, s. 185.
260 Zejména vydání *Bráfova památníku* v roce 1927.
261 Josef GRUBER, Dr. Albín Bráf, Praha 1912, s. 12.
262 Srov. Jan HÁJEK, Albín Bráf – hospodářský a sociální buditel, in: A. Doležalová (ed.), Albín Bráf, s. 97–105, zde s. 99.
263 Tento výklad je ostatně živý dodnes, byť může být různě modifikován. Například Jiří Štaif ve zkratce nastínil tři fáze emancipace českého národa v dlouhém 19. století, přičemž Palacký se měl zasloužit o emancipaci v oblasti kultury, Rieger v oblasti politiky a Bráf přišel s projektem české hospodářské emancipace. Provázanost díla jednotlivých představitelů „první rodiny národa“ je přitom o to výraznější, že každý z nich sice pracoval především ve svém vlastním oboru, ale současně připravoval půdu pro svého následovníka. Palacký tak svými politickými texty zahájil politickou emancipaci národa a podobně Rieger skrze svůj zájem o národohospodářskou problematiku připravil půdu pro pozdější Bráfovu činnost. Viz Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger a Bráf. Česká národní elita před první světovou válkou. Babylon. Studentský list, roč. 5, 14. dubna 1996, s. 3.

dlouho. Domnívám se, že roli v tomto ohledu hrál jednak způsob, jakým „národní dynastie“ fungovala uvnitř, a jednak funkce, které plnila navenek.

Zásadní samozřejmě bylo, aby spolu představitelé „první rodiny národa“ dokázali dlouhodobě a efektivně spolupracovat. Nesporná výhoda spočívala v tom, že Palacký, Rieger a Bráf se při své veřejné činnosti vhodně doplňovali, protože každý z nich byl svými zájmy a schopnostmi zaměřen poněkud odlišně. Díky tomu bylo možné, aby navzájem vyvažovali své slabé stránky, které by se jinak projevovaly ve větší míře. Například Rieger mohl díky své povaze působit jako prostředník mezi autoritativním tchánem a českými poslanci, Bráf si zase mohl vzít na starost praktickou organizaci stranického aparátu, kterou jeho tchán zanedbával. Vzájemná kooperace tak byla poměrně funkční a pro všechny zúčastněné výhodná.

Velký význam snad mělo také to, že v obou případech došlo nejprve k navázání a nastavení politické spolupráce mezi tchánem a budoucím zetěm, a teprve následně byl tento poměr, který se v každodenním provozu osvědčil, stvrzen příbuzenským poutem. Zeťům přitom příbuzenská vazba na slovutné tchány zajišťovala symbolický kapitál, jehož mohli využít při svém působení, tchánové pak v zetích nalezli věrné a užitečné pomocníky. „První rodina národa“ tak poskytuje názorný příklad toho, jak v praxi fungovala honorační politika, pro niž byly charakteristické právě osobní a příbuzenské vazby mezi vůdčími osobnostmi veřejného života a prolínání rodinných a politických strategií. Zároveň lze skrze osudy tohoto rodu sledovat limity této formy politiky, která nedokázala čelit procesu demokratizace veřejného života a nástupu moderních politických stran na sklonku 19. století.

Podobně důležité jako efektivní spolupráce bylo, aby mezi politickými vůdci pocházejícími z jedné rodiny nedocházelo ke sporům, které by mohly paralyzovat řízení české politiky a stejně tak ohrozit reputaci české politické reprezentace před jejími spojenci i protivníky. Nic takového se však nestalo, protože nejprve mezi Palackým a Riegrem a později mezi Riegrem a Bráfem panovalo porozumění, vzájemný respekt a důvěra. Příležitostně se objevovaly pouze drobné spory, které však neměly potenciál ohrozit jejich vzájemné vztahy ani shodu při vedení české politiky. V tomto ohledu už nepředstavovalo riziko ani výraznější napětí, jež se objevilo mezi Bráfem a jeho tchánem na sklonku Riegrova života.

Palacký, Rieger a Bráf se navíc snažili pečovat o svůj společný veřejný obraz. Především vůči sobě na veřejnosti vystupovali za všech okolností loajálně a vzájemně se podporovali. Rieger a Bráf dokonce často upozaďovali sebe sama a vyzdvihovali význam a zásluhy svého předchůdce v čele „národní dynastie“. Jednak se tím posiloval dojem rodinné jednoty a soudržnosti, jednak se tím před veřejností zdůrazňoval význam rodu v českých dějinách a zásluhy, které si jeho příslušníci získali o českou věc,[264] což mohlo navíc legitimizovat vůdčí postavení „národní dynastie“.

Jestliže byla česká společnost po relativně dlouhou dobu ochotná akceptovat tuto vedoucí úlohu Palackého a Riegrova rodu, musela považovat jeho působení v národním hnutí za přínosné, a to nejen v minulých dobách, ale také v přítomnosti. Pochopitelně klíčová byla právě oblast politiky a důvěra, že osvědčení „vůdcové“ Palacký a Rieger mají potřebné kompetence a schopnosti na to, aby určovali, jakými cestami se má ubírat česká politika ke kýženému cíli. Přinejmenším do 70. let takové mínění v české veřejnosti podle všeho převažovalo, což uznávali i kritici obou staročeských předáků. Nakonec to byla právě nespokojenost s výsledky Riegrovy provládní politiky 80. let, kvůli níž čeští voliči v roce 1891 vyjádřili nedůvěru staročeské straně a tím i rodu Palackého a Riegra.

264 Většinou se připomíná především činnost Marie Červinkové-Riegrové a Václava Červinky při formování veřejného obrazu jejich rodiny skrze literární činnost, jak se ale ukazuje na příkladu Riegra a Bráfa, rovněž jejich úsilí v tomto ohledu nelze opomenout, srov. Milan VOJÁČEK, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky u Prahy 2005, s. 209–216.

Vedle řízení české politiky však „první rodina národa“ plnila i některé další důležité funkce v rámci české společnosti, které přispívaly k tomu, že si její představitelé tak dlouho udrželi výlučnou pozici v českém národním hnutí. Teprve rodící se národní společenství potřebovalo vzory, s nimiž by se mohlo ztotožnit a které by reprezentovaly jím sdílené hodnoty a ambice.[265] Tuto funkci mohli plnit právě Palacký a Rieger, potažmo celá rodina, jejíž členové v tom či onom oboru „sloužili národu“. Palackého a Riegrův rod tak představoval modelový příklad fungující vlastenecké rodiny hodný následování, což bylo umožněno i díky tomu, že v rodině navenek panovaly harmonické vztahy a že její členové nesli silný vlastenecký étos.

Tato úloha „první rodiny národa“ s postupným rozvojem českého národního hnutí přirozeně slábla, což však nutně nemuselo narušit vztah veřejnosti k ní. Díky tomu, že Palacký a Rieger stáli v čele českého politického života několik desetiletí, také jejich rodinní příslušníci byli dlouhodobě veřejně exponovaní, k čemuž přispívalo, že většina z nich se sama angažovala v oblasti charity, vědy či umění. Česká společnost tak mohla jednotlivé členy „národní dynastie“ lépe poznat, vytvořit si k nim emocionální pouto a s „otcem“ i „vůdcem národa“ prožívat také jejich osobní strasti a radosti, jež navíc mohly ovlivňovat jejich veřejnou činnost. Například mladý historik Josef Kalousek pocítil v roce 1866 úlevu, když si osobně ověřil, že Rieger se svojí manželkou Marií žijí v důvěrném a láskyplném vztahu, který neohrozí ani různé pomluvy, protože podle něj *„blaho té rodiny není pouze její soukromou záležitostí, nýbrž záleží na něm celému národu“*.[266] Za událost zásadního významu pro českou společnost bylo považováno zejména úmrtí Palackého, kdy měl společně s pozůstalými truchlit celý „národ“.[267] Avšak značná pozornost dobového tisku byla věnována také rodinným tragédiím, které postihly emeritního „vůdce národa“, jemuž nejprve předčasně zemřela manželka a později i dcera Marie. I tehdy s Riegrem mnozí upřímně prožívali jeho žal.[268]

Palackého a Riegrův rod navíc sloužil jako prvek kontinuity a stability v jinak překotném a často nepřehledném vývoji české a rakouské politiky 19. století. Pod „vedením“ Palackého a Riegra vyrostlo doslova několik generací české společnosti. „První rodina národa“ tak mohla v řadě oblastí do určité míry suplovat úlohu „národní panovnické dynastie“, která Čechům scházela. Například František Josef I. pro rakouskou i českou společnost bezesporu ztělesňoval kontinuitu a panující řád[269] a lidé si k němu mohli vytvořit i silný citový vztah, avšak císaře, přestože právě za jeho vlády došlo k rozkvětu české společnosti, nebylo možné funkčně integrovat do českého národního příběhu jako jednoho z jeho hlavních hrdinů.[270] U postav „otce“ a „vůdce národa“ to možné bylo. Oba navíc byli pro českou společnost fyzicky přístupnější než vzdálená osoba panovníka. Není proto náhoda, že se v případě Palackého i Riegrova pohřbu psalo a hovořilo o „pohřbech královských“. S ohledem na tyto monarchistické prvky ve vnímání „první rodiny národa“ nemusel současníkům připadat příliš nemístný ani nástupnický princip, podle něhož se „hlavou“ národa po Palackého smrti stal jeho zeť Rieger.

V této souvislosti je třeba zmínit ještě jednu důležitou funkci, kterou „národní dynastie“ z pohledu české společnosti plnila. Její představitelé se účastnili mnoha důležitých událostí moderních českých dějin a vzhledem k tomu, že každý z nich veřejně působil několik desetiletí, mohli postupně začít fungovat jako svého druhu místa paměti, jejichž prostřednictvím se bylo možné vztahovat k nedávné minulosti.

265 Srov. J. MALÍŘ, K typu honoračního politika, s. 23.
266 M. KLEČACKÝ – P. FABINI – L. VELEK (eds.), Deníky Josefa Kalouska, díl II. s. 48.
267 Srov. P. MÁŠA, Poslední věci vlastence.
268 Bohuslava SOKOLOVÁ (ed.), Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895. Z dějin pokrokového hnutí, Praha 1929, s. 295, B. Sokolová K. S. Sokolovi 19.–28. 1. 1895.
269 Jiří RAK, Zachovej nám, Hospodine. Češi v rakouském císařství 1804–1918, Praha 2013, s. 406.
270 Dokladem může být například projev Josefa Pekaře po úmrtí panovníka v roce 1916, viz Josef PEKAŘ, Na cestě k samostatnosti, Praha 1993, s. 20–22.

Takto byli už za svého života vnímáni Palacký[271] i Rieger.[272] V Riegrově případě se však paměťový potenciál jeho osobnosti nejvýrazněji projevil v posledních letech jeho života, kdy už na veřejnosti nevystupoval jako aktivní politik, ale jako symbol minulosti a svorník mezi dobou národního obrození a moderní českou společností na přelomu 19. a 20. století.[273] Riegrova smrt v roce 1903 tudíž byla mnoha současníky vnímána jako symbolický konec českého 19. století.[274]

Jenže každá společnost nutně potřebuje místa paměti, která jí dokážou zprostředkovat její vlastní dějiny, především pak ty dějinné periody, které její příslušníci považují za stále relevantní. Jestliže tuto paměťovou funkci již nemohl plnit samotný Rieger, zastoupit jej mohli další žijící příslušníci jeho rodu, jehož osudy byly pevně propojeny s nejnovějšími českými dějinami a sahaly až k prvopočátkům moderního českého národa. Po předčasné smrti Bohuše Riegra tuto roli plnil zejména Bráf, jenž dokázal soudobé společnosti zpřítomňovat odkaz Palackého a Riegra a navíc jej měl svou odbornou činností dále rozvíjet. Interpretace, že národní obrození probíhalo postupně v kulturní, politické a hospodářské oblasti, přičemž tento proces bylo možné ve zkratce charakterizovat jako předem daný program „od Palackého k Bráfovi", nalezla po Bráfově smrti odezvu právě z toho důvodu, že současníkům přinášela vědomí kontinuity mezi moderní českou společností na počátku 20. století a prvními českými vlastenci v předbřeznové době.

Přestože dobový tisk tehdy psal o tom, že se národní obrození s úmrtím Bráfa coby posledního „buditele" definitivně uzavřelo, s odstupem několika let se jako vhodnější mezník pro završení obrozeneckých snah pochopitelně jevil spíše vznik samostatného Československého státu. I v tomto případě však mohla někdejší „první rodina národa" fungovat jako místo paměti, a to díky Libuši Bráfové, která až do své smrti v roce 1930 pečovala o památku svých příbuzných a jako poslední žijící Riegrův potomek představovala autentickou nositelku rodinné tradice. Výmluvně to dokládá nejen skutečnost, že Bráfová se jako čestný host účastnila všech významnějších vzpomínkových slavností na počest jejího děda, otce i manžela, které se během prvního desetiletí existence Československa konaly, ale také osobní vzkaz, který jí adresoval Tomáš Garrigue Masaryk u příležitosti 110. výročí Riegrova narození v roce 1928. V něm prezident republiky ubezpečil Bráfovou, že on i celá česká veřejnost si uvědomují, *„kolik podílu na dosažení samostatnosti měla právě veliká práce F. L. Riegra"*.[275] Skrze Riegrovu dceru a Palackého vnučku tak bylo možné symbolicky propojit novou éru českých dějin s úsilím českých politických vůdců 19. století.

271 Jiří ŠTAIF, František Palacký jako místo historické paměti se zvláštním zřetelem k Moravě, Historica Olomucensia, 2011, sv. 40, s. 65–93, zde s. 65.
272 P. MÁŠA, Živoucí pomník národa, s. 328–329.
273 Tamtéž, s. 486.
274 Např. Eliška KRÁSNOHORSKÁ, František Ladislav Rieger, Osvěta, 1903, roč. 33, s. 289–305, zde s. 289.
275 ANM, f. Libuše Bráfová, k. 17, T. G. Masaryk L. Bráfové 1. 3. 1928.

PRAMENY A LITERATURA:

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv Akademie věd České republiky v Praze:

fond Svatobor

Archiv Národního muzea v Praze:

fond Bráf Albín

fond Bráfová Libuše

fond Kalousek Josef

fond Palacký František

fond Rieger Bohuš

fond Rieger František Ladislav

fond Riegrová Marie

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze:

fond Červinka Václav

fond Červinková-Riegrová Marie

fond Palacký František

fond Skrejšovský František

fond Mattuš Karel

Moravský zemský archiv v Brně:

fond Brandl Vincenc

VYDANÉ PRAMENY

Albín BRÁF, Karel Mattuš, in: Albín Bráf, Život a dílo, díl I, Paměti, Praha 1922, s. 125–136.

Albín BRÁF, Frant. Lad. Rieger, in: Albín Bráf, Život a dílo, díl I, Paměti, Praha 1922, s. 123–124.

Albín BRÁF, Vídeňské punktace, in: Albín Bráf, Život a dílo, díl I, Paměti, Praha 1922, s. 31–54.

Pavel CIBULKA (ed.), Politické programy českých národních stran 1891–1914, Praha 2023.

Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl I, Praha 2009.

Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl II, Praha 2013.

Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Zápisky, díl III, Praha 2022.

Karel HAVLÍČEK, Korespondence, díl V, 1849–1851, Praha 2025.

Jan HEIDLER – Josef ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra, díl I, Z let 1836–1871, Praha 1924.

Jan HEIDLER – Josef ŠUSTA (eds.), Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra, díl II, Z let 1872–1903, Praha 1926.

Cyril HORÁČEK, Vzpomínky z mého života, Praha 2017.

Miloš JIRÁNEK, Literární dílo, Praha 1936.

Josef KALOUSEK (ed.), Řeči Dra. Frant. Ladisl. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech, díl II, Z let 1861–1862, Praha 1884.

Martin KLEČACKÝ – Pavel FABINI – Luboš VELEK (eds.), Deníky Josefa Kalouska, díl II, Praha 2016.

Jiří KOŘALKA (ed.), Briefe an Therese. Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826–1860, Dresden 2003.

Jan KRČMÁŘ, Paměti, díl I, (do roku 1918), Praha – Pelhřimov 2017.

Jan KRČMÁŘ, Paměti, díl II, Skoro státníkem, díl III, Pelhřimov 2007.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.), Rozmluvy s Antoním Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018.

Karel MATTUŠ, Paměti, Praha 1921.

Vojtěch Jaromír NOVÁČEK (ed.), Františka Palackého korrespondence a zápisky, díl I, Autobiografie a zápisky do roku 1863, Praha 1898.

František PALACKÝ, Každodeníčky a zápisky 1865–1876, Praha 2026.

Josef PENÍŽEK (ed.), Politické úvahy Gustava Eima. Praha [1898].

Tereza RIEDLBAUCHOVÁ – Eva FARKOVÁ (eds.), Z deníků Anny Lauermannové-Mikschové, Praha 2014.

Bohuš RIEGER (ed.), Františka Palackého spisy drobné, díl I, Spisy a řeči z oboru politiky, Praha 1898.

Sněm království Českého 1889–1895, 5. zasedání, 23. schůze, 13. 2. 1894, stenoprotokoly.

Marie RYANTOVÁ (ed.), Korespondence Josefa Kalouska s českými historiky, díl II, Praha 2021.

Bohuslava SOKOLOVÁ (ed.), Vězeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893–1895. Z dějin pokrokového hnutí, Praha 1929.

Antal STAŠEK, Vzpomínky, Praha 1925.

Karel STLOUKAL (ed.), Milostné dopisy Frant. Lad. Riegra a Marie Palacké, Praha 1932.

Hugo TRAUB (ed.), Řeči dr. Frant. Lad. Riegra, díl I, 1868–1878, Praha 1923.

František WEYR, Paměti, díl I, Za Rakouska (1879–1918), Brno 1999.

Čeněk ZÍBRT, Z dopisů Františka Palackého synu Janovi 1848–74. Osvěta, 1909, roč. 39, s. 41–51, 150–160.

DOBOVÁ PERIODIKA

Alétheia 1898

Čas 1912

Čech 1912

Česká revue 1902–1903

Hlas národa 1894, 1897, 1898

Moravská orlice 1911

Národní listy 1871, 1880, 1889, 1890, 1904, 1912, 1931

Naše doba 1898

Neue Freie Presse 1909

Obnova 1912

Otavan 1886

Plzeňské listy 1892

Pokrok 1876

Právo lidu 1898

Přehled 1912

Světozor 1926

Svoboda 1874

Šípy 1889, 1890, 1891

Velehrad 1890

Zemědělské listy 1912

Ženské listy 1912

LITERATURA

Luděk BENEŠ, Karel Mattuš. Český politik a představitel samosprávy, in: P. Marek (ed.): Osobnost v politické straně, Olomouc 2000, s. 79–99.

[Albín BRÁF], Vyvrácená legenda. Alétheia, 1898, roč. 2, sešit 4, s. 145–150.

Albín BRÁF, Listy politického kacíře, Praha 1902.

Jana ČECHUROVÁ, Karel Kramář – platonický „vůdce národa", in: Jan Bílek – Luboš Velek (eds.): Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo, Praha 2009, s. 705–712.

Václav ČERVINKA, Vzpomínky na Palackého, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 139–152.

Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Poslední chvíle Fr. Palackého, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 173–176.

Kamil ČINÁTL, Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa, Praha 2011.

Antonie DOLEŽALOVÁ (ed.), Albín Bráf: politik, národohospodář a jeho doba, Praha 2013.

Karel ENGLIŠ, Řeč pronesená při slavnosti odhalení pamětní desky na rodném domě prof. Dr. Albína Bráfa 18. září 1927, in: Bráfův památník, Třebíč 1927, s. 6–11.

Karen J. FREEZE, The progressive youth of the 1890s: Children of the december constitution, in: Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa: Festschrift für Jan Havranek zum 60. Geburtstag, München 1988, s. 275–285.

Edvard GRÉGR, K objasnění našich domácích sporů, Praha 1874.

Josef GRUBER, Dr. Albín Bráf, Praha 1912.

Josef GRUBER, Dr. Albín Bráf, život a dílo, in: Albín Bráf, Život a dílo, díl V, Výbor statí z politiky a samosprávy, Praha 1924, s. 211–265.

Jan HÁJEK, Albín Bráf – hospodářský a sociální buditel, in: A. Doležalová (ed.), Albín Bráf: politik, národohospodář a jeho doba, Praha 2013, s. 97–105.

Božena HANČOVÁ, Palacký v domácnosti, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 130–136.

Jan HEIDLER, Antonín Springer a česká politika v letech 1848–1850, Praha 1914.

Josef HOLEČEK, Pero. Román – paměti, díl IV, Praha 1925.

Václav CHALOUPECKÝ, Fr. Palacký, Praha 1912.

Jiljí Vratislav JAHN, František Ladislav Rieger. Obraz životopisný, Praha 1861.

Josef KALOUSEK, Nástin životopisu Františka Palackého. Na oslavu dokonání Dějin národu Českého, Praha 1876.

Karel KAZBUNDA, Krise české politiky a vídeňská jednání o t. zv. Punktace roku 1890, část III, Český časopis historický, 1934, roč. 40, s. 491–528.

Jiří KOŘALKA, František Palacký (1798–1876). Životopis, Praha 1998.

Karel KRAMÁŘ, Za doktorem Riegrem. Česká revue 1902–1903, s. 481–489.

Eliška KRÁSNOHORSKÁ, František Ladislav Rieger, Osvěta, 1903, roč. 33, s. 289–305.

Karel KUČERA, Pokus o smír v národním táboře po Palackého smrti, Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica, 1982, roč. 3, s. 33–66.

Martin KUČERA, Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik, Český časopis historický, 1994, roč. 92, č. 4, s. 706–731.

Jiří MALÍŘ, K typu honoračního politika: neformální osobní vazby a politická kariéra v 19. století, in: Pavel Marek (ed.), Osobnost v politické straně, Olomouc 2000, s. 11–32.

Jakub MALÝ, Dr. František Ladislav Rieger, politický vůdce národu Českého, Žižkov 1881.

Vanda MAREŠOVÁ, Libuše Bráfová a její sbírka oděvů z rodinné pozůstalosti, Acta Musei Nationalis Pragae – Historia, 2001, roč. 75, č. 3–4, s. 16–33.

Pavel MÁŠA, Poslední věci vlastence. Smrt a pohřeb Františka Palackého, Pražský sborník historický, 2016, roč. 44, s. 43–97.

Pavel MÁŠA, Živoucí pomník národa. František Ladislav Rieger jako tvůrce a objekt české historické paměti, Praha 2026.

Michal NAVRÁTIL, Prof. Albín Bráf, in: Bráfův památník, Třebíč 1927, s. 88–89.

Josef PEKAŘ, Bohuš Rieger, Český časopis historický, 1907, roč. 13, s. 272–276.

Josef PEKAŘ, Na cestě k samostatnosti, Praha 1993.

Josef PENÍŽEK, Z mých pamětí. Z let 1878–1918, svazek II, Drobné črty, Praha 1924.

Ivan PFAFF, Francie a Čechy v Evropě národních států. Francouzská politika F. L. Riegra 1867–1878, Praha 2013.

Jiří RAK, Zachovej nám, Hospodine. Češi v rakouském císařství 1804–1918, Praha 2013.

František Ladislav RIEGER, Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 45–60.

Václav ŘEZNÍČEK: Velký Čech. Život, působení a význam Fr. Palackého, otce národa, Praha [1897].

Robert SAK, Rieger. Konzervativec nebo liberál, Praha 2003.

Slovník naučný, díl VI, Praha 1867.

František Xaver ŠALDA, Na okraji dní, in: Soubor díla F. X. Šaldy, díl XXIII, Kritické projevy 14, Dodatky z let 1898–1937, Praha 2018.

Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger a Bráf. Česká národní elita před první světovou válkou. Babylon. Studentský list, roč. 5, 14. dubna 1996, s. 3.

Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 2002, roč. 4, č. 1, s. 34–46.

Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf aneb česká národní elita mezi prestiží, rodinou a majetkem, in: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám, Praha 2003, s. 103–115.

Jiří ŠTAIF, František Palacký. Život, dílo, mýtus, Praha 2009.

Jiří ŠTAIF, František Palacký jako místo historické paměti se zvláštním zřetelem k Moravě, Historica Olomucensia, 2011, sv. 40, s. 65–93.

Jiří ŠTAIF, Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace české národní elity mezi identitou a transnacionalitou, in: Viktor Pavlíček – Luboš Velek (eds.), Vůdce národa. František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě, Praha 2021, s. 41–61.

Hugo TRAUB, Fr. L. Rieger, Praha [1923].

Karel TŮMA, Život Dra. Julia Grégra, Slavného obránce svobody české, Praha 1896.

Otto URBAN, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.

Petr VALENTA, Albín Bráf na zemském sněmu, in: Antonie Doležalová (ed.), Albín Bráf: Politik, národohospodář a jeho doba, Praha 2013, s. 34–39.

Luboš VELEK, Soupeření o post nejzdárnějšího syna národa českého, in: Viktor Pavlíček – Luboš Velek (eds.), Vůdce národa. František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě, Praha 2021, s. 240–269.

Milan VOJÁČEK, Vhodná partie pro syna vůdce národa. Nežádoucí sňatek Bohuše Riegra a Marie Červinkové aneb „rodinná tragédie“, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 2002, roč. 4, č. 1, s. 47–56.

Milan VOJÁČEK, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky u Prahy 2005, s. 209–216.

Jan ŽÁK, Z mých vzpomínek na dra Albína Bráfa, in: Bráfův památník, Třebíč 1927, s. 36–37.